

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Současný náboženský fundamentalismus

Bakalářská práce

Studijní program:

Studijní obory:

Autor práce:

Vedoucí práce:

B7507 Specializace v pedagogice

Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání

Kateřina Kuncová

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.

Katedra filosofie

Zadání bakalářské práce

Současný náboženský fundamentalismus

Jméno a příjmení: **Kateřina Kuncová**
Osobní číslo: P17000528
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
Zadávací katedra: Katedra filosofie
Akademický rok: **2018/2019**

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce se bude věnovat analýze fenoménu fundamentalismu. V úvodní části práce studentka obecně vymezí pojem fundamentalismus a nastíní vliv procesu modernizace na tento fenomén. Následně se bude věnovat křesťanskému fundamentalismu. Výše uvedené skutečnosti bude studentka pravidelně konzultovat a postupovat dle metodologických pokynů vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

EISENSTADT, S. N. Multiple modernities. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, c2002. ISBN 0-7658-0926-5.
HORYNA, Břetislav a Helena PAVLINCOVÁ, ed. Judaismus, křesťanství, islám. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. ISBN 80-7182-165-9.
JUERGENSMEYER, Mark. Teror v mysli boží: globální vzestup náboženského násilí. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politika a náboženství. ISBN 978-80-7325-109-3.
JUERGENSMEYER, Mark. The new Cold War?: religious nationalism confronts the secular state. Berkeley, Calif.: University of California Press, c1993. ISBN 0-520-08651-1.
KEPEL, Gilles, PROCHÁZKOVÁ, Dagmar a Jitka UHDEOVÁ, ed. Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět. Brno: Atlantis, 1996. ISBN 80-7108-120-5.
TAYLOR, Charles. Sekulární věk: dilemata moderní společnosti : vybrané kapitoly. Praha: Filosofia, 2013. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-393-3.

Vedoucí práce:

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání práce:

1. dubna 2019

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2020

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 1. dubna 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

28. dubna 2022

Kateřina Kuncová

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Davidu Václavíkovi,
Ph.D., za jeho ochotu, cenné rady a podnětnou zpětnou vazbu.

Anotace

Předmětem práce je analýza fenoménu fundamentalismu a jeho projevům v konkrétních náboženstvích. Úvodní část práce se věnuje vymezení pojmu a vlivu procesu modernizace na tento fenomén. Následně se zaměřuje na rozbor fundamentalismu v rámci tří světových náboženství a na stručné představení těchto náboženských proudů. Hlavním tématem práce je problematika současného křesťanského fundamentalismu, jeho hnutí a projevů. Tento fenomén je prezentován na příkladech ze Spojených států amerických. K naplnění vytyčených cílů jsou využívány ověřené akademické tituly a cizojazyčná literatura.

Klíčová slova

fundamentalismus, náboženství, hnutí, modernizace, Judaismus, Křesťanství, Islám

Abstract

The subject of the bachelor thesis is an analysis of the phenomenon of fundamentalism and its manifestations in specific religions. The introductory part of the thesis deals with the definition of the term fundamentalism and the influence of modernization on this phenomenon. Furthermore, this part of the thesis also provides a historical view of the evolution of religion. Subsequently, the thesis focuses on the analysis of fundamentalism in the three world religions and a brief introduction to these religious movements. The main topic of this thesis is the issue of contemporary Christian fundamentalism, its movements, and its manifestations. This phenomenon is represented by examples from the United States of America. Verified academic titles and foreign language literature is used to achieve these goals.

Key words

fundamentalism, religion, movement, modernization, Judaism, Islam, Christianity

Obsah

Úvod	5
1 Analýza náboženského fundamentalismu.....	6
1.1 Vymezení pojmů.....	12
1.2 Monoteismus jako východisko náboženského fundamentalismu.....	14
1.3 Proces modernizace a přístupy různých autorů k problematice	16
2 Fundamentalismus v abrahámovských náboženstvích	25
2.1 Judaismus.....	25
2.1.1 Fundamentalismus židovský.....	26
2.2 Islám	28
2.2.1 Islámský fundamentalismus.....	30
2.3 Křesťanství	32
2.3.1 Křesťanský fundamentalismus	33
3 Současný křesťanský fundamentalismus v Americe	35
3.1 Význam náboženství pro americkou společnost	36
3.2 Proměna americké náboženské scény od jejího počátku po současnost	38
3.3 Významné proudy současného amerického křesťanského fundamentalismu.....	41
3.3.1 Nová křesťanská pravice.....	42
3.3.1.1 Morální většina a její vliv na politické dění v Americe.....	44
4 Závěr	47
5 Seznam literatury	49

Úvod

V průběhu 20. století se zdálo, a mnoho badatelů bylo přesvědčeno o tom, že se význam náboženství snižuje. Jejich názor byl utvářen ubývajícím počtem věřících v různých evropských společnostech, které mělo následně nastat i jinde ve světě. K naplnění předpovědi tak úplně nedošlo. Kapitoly bakalářské práce ukáží, že náboženství jsou tu stále s námi a v různých podobách dokonce na předních místech mediálního obrazu.

Náboženství se v současnosti opět dostává do popředí a má politický, kulturní i ekonomický význam.¹ Jedním z důvodů, proč jsem si vybrala náboženský fundamentalismus k podrobnějšímu zkoumání byla právě tato skutečnost. Co to vlastně náboženský fundamentalismus znamená, z jakých premis vychází, které faktory napomohly jeho vzniku a jaké jsou příčiny současného rozmachu nových náboženských hnutí? To jsou otázky, které jsem si na začátku psaní práce pokládala a na které jsem se snažila odpovědět. V současné sekularizované společnosti často převládá diskuze, která náboženství jako takové automaticky chápe negativně. Proto mnohé náboženské systémy odmítají být označovány za náboženské a uchylují se k jiným alternativám.

Práci jsem se snažila vést od obecných pojmů až ke konkrétním příkladům zkoumaného tématu. Kromě vymezení základní terminologie jsem se v první části práce snažila představit prostředí a kontext, ve kterém zkoumaný fenomén vzniká. Úvodní kapitoly jsou obsáhlejší, jelikož okolnosti vzniku fundamentalismu považuji za velmi důležité. Umožňují nám se zamyslet nad budoucím vývojem a samotné existenci náboženství ve společnosti.

¹Nešpor, Z., R. a Lužný D. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007., s. 9–10

1 Analýza náboženského fundamentalismu

V první části práce bych se nejprve zaměřila na vymezení základních pojmů, které jsou klíčové pro pochopení následujících kapitol. Mezi tyto pojmy patří především fundament, fundamentalismus a následně také fundamentalista. V současné době jsou zmíněné pojmy zatíženy onálepkováním a je jím přisuzován jiný význam, zpravidla negativního rázu. V průběhu práce se tedy budu snažit bourat některé stereotypy, které jsou s fenoménem fundamentalismu neodmyslitelně spjaty. Začala bych u zrodu pojmu, který se jako první neobjevil na „zaostalém“ Východě, jak se valná většina domnívá. Fundamentalismus je záležitost, která vzniká na Západě a vyskytuje se prvotně v křesťanství. Pojem byl definován především odporem k modernismu a liberalismu, tedy hodnotám, které vyznával tehdejší protestanský establishment. Absolutní neomylnost bible a víra v Kristovo božství také neodmyslitelně patří k základnímu vymezení pojmu.² Stereotypní vnímání zkoumaného tématu budeme více rozebírat v kapitole věnované procesu modernizace.

Co považuji za důležité zmínit ještě předtím, než se začnu věnovat konkrétní terminologii a problematice zkoumaného fenoménu, je problematičnost konzumace mediálního vyobrazení současného Blízkého východu. Zájem Západu o blízkovýchodní kultury již nějakou dobu roste, a není se tedy čemu divit, že vzniklo již mnoho knih, článků a nepřehledné množství reportáží a zpravodajských komentářů. Je potřeba si uvědomit povahu těchto reálií, která i když se vydávají za historická díla, ve skutečnosti ničím takovým nejsou. Vydané spisy tímto způsobem mohou být pro historika bezpochyby neocenitelným zdrojem, avšak stále to nejsou dějiny. Člověka, kterého nezajímá pravdivost toho, co káže a domnívá se, že zájmům jeho strany prospěje, pokud lidé uvěří určitým věcem, bychom pak mohli označit za propagandistu. Snažím se říci, že je nutné rozlišovat mezi historií a propagandou, která se v některých zemích dostala i do školních učebnic historie, jež studentům nabízí pohled pouze té či oné strany. V našem případě mluvíme

²Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 95–96

především o postoji k blízkovýchodnímu konfliktu.³ Při psaní práce jsem se snažila čerpat ze zdrojů uznávaných odborníků na dané oblasti a zaujmout, jak jen to jde, objektivní postoj.

Steve Bruce hovoří o nedorozuměních, která byla ve spojení s jevem vytvořena. Od roku 1979 byla nábožensky inspirovaná politická hnutí vytržena ze svých kontextů a házena do jednoho pytle jako fundamentalistická, a právě to posloužilo jako důkaz, že se moderní svět stále nestal sekulárním. Bruce má na mysli především protestanská politická hnutí a je přesvědčen, že takovéto necitlivé zacházení s nimi je spíše maskuje, nežli osvětluje.⁴

Největší světová náboženství, o kterých je v rámci zkoumaného fenoménu řeč a která se nacházejí uprostřed civilizačního střetu, jsou judaismus, křesťanství a islám. Jejich snaha vyrovnat se s narůstajícími tlaky sekularizace a odpovědět na ně vytvořila ony ortodoxní směry, jejichž cílem je návrat zesvětštěné společnosti ke kořenům a ryzím hodnotám Božího zjevení.⁵ Rozdílná interpretace Božích textů vede k nesprávnému vnímání celospolečenských témat, jako jsou například práva žen a jejich postavení ve společnosti, mimomanželský styk nebo například požívání alkoholu. Osobní výklad vede k nejrůznějším nedorozuměním, které se v posledních dvou stoletích ještě více zintenzivnily.

Zde jsem se snažila zamyslet nad spojitostí mezi sekularizací a vzestupem náboženského života ve společnosti, jakkoliv si tyto dva termíny na první pohled odporují. Především je důležité zmínit, že klasická teorie sekularizace nevysvětluje dostatečně posun, kterého náboženství v životech moderních i modernizovaných společností dosáhlo. Úpadek náboženství, tak jak byl prezentován v sekularizačních předpovědích, se nekoná a minimálně od 60. let 20. století lze vidět silný nárůst nových náboženských hnutí v různých částech světa.⁶ Co je důležité rovněž brát v potaz, je rozdíl mezi pojmem sekularizace a sekularismus. Podle Bryana R.

³Lewis, B. *Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East*. 2nd. Chicago: Open Court, 2011, s. 50–51

⁴Bruce, S. *Conservative Protestant Politics*. New York: Oxford University Press, 1998., s. 1

⁵Mendel M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 31

⁶Lužný D. a Václavík D. *Individualizace náboženství a identita: poznámky k současné sociologii náboženství*. Praha: Malvern, 2010., s. 30

Wilsona, prezidenta Mezinárodní společnosti pro sociologii náboženství a jednoho z hlavních představitelů tzv. sekularizační teze, je sekularizace hodnotově neutrální pojem, který označuje proces, jenž probíhá v sociální struktuře a jehož podstatou je sociální diferenciací. Sekularismus na straně druhé Wilson vztahuje k ideologii, která se s tímto procesem ztotožňuje a ohlašuje zánik náboženství.⁷ Podrobněji se sekularizací budu věnovat v kapitole zabývající se procesem modernizace.

Za podstatný faktor, na který je potřeba se při analýze náboženského fundamentalismu zaměřit, považují princip individualizace jedince, jeho možnosti svobodné volby a zároveň zvyšování podílu viny. Osoba žijící v moderním světě je nucena procházet procesem rozhodování a následné přijímání důsledků za svá rozhodnutí. Uvedený proces je pro většinu z nás zásadním pro zachování vlastní svobody a životních hodnot. Individualizace může ale život lidí i významně ztížit. Jedná se především o problém viny, kdy jedinec nenese podíl viny jen za negativní dopady na jeho individuální život, ale také za problémy týkající se dnešního světa, u nichž je přesvědčen, že vyžadují jeho morální rozhodnutí. Jak tedy opět souvisí zdánlivě oponentující si pojmy individualizace a náboženství? Podle Lužného a Václavíka má člověk tím větší pocit autenticity, čím více je individualizovaný a má více sebereflexivity, což vede ke snižování významu institucionalizovaných nositelů tradice. Zmíněný fakt skutečně přispívá k poklesu lákavosti velkých náboženských organizací, na druhou stranu nahrává takovým formám náboženství, které staví na budování silně individualizované identity jedince a které více odpovídají povaze dnešní doby.⁸

Sekularizace, kterou jsem zmínila výše je neodmyslitelně spojená také s modernizací společnosti, která přispěla k oživení nových náboženských směrů. Ačkoli by se zdálo, že modernizace a nárůst náboženství se vylučují, je tomu přesně naopak. Lidé žili v neustále se měnícím světě, který nabíral v druhé polovině dvacátého století nebývalé rychlosti, a potřebovali nové základy pro vlastní identitu a morální předpisy, které jim budou poskytovat smysl a cíl. Rychle rostoucí

⁷Lužný, D. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 65

⁸Lužný D. a Václavík D. *Individualizace náboženství a identita: poznámky k současné sociologii náboženství*. Praha: Malvern, 2010., s. 28–32

populace, rozpad vesnického způsobu života, velký stres a zrychlující se tempo životního stylu dalo možnost vzniku náboženského fundamentalismu. Nově zformovaná hnutí představují způsob, jak se lidé vypořádávají s hledáním vlastní identity a poskytují odpovědi na otázky „proč jsme tady“ a „kdo jsem já“⁹

Vymezování své vlastní identity ale neprobíhá jen prostřednictvím uvědomění si své osobní integrity a kvalit, které mne odlišují od jiných. Naše vlastní identita jakožto představa individuality je formována především ve styku s druhými. Většina z nás je tedy v každodenním životě nucena se s druhými porovnávat a vymezovat, v čem se shodují a v čem naopak odlišují. Proces, který identita vyžaduje, se označuje jako diferenciaci. Tedy srovnávání, jež následně vyžaduje hodnocení. Identita však není charakteristická jen pro jednotlivce, nýbrž i pro celé skupiny. Právě potřeba osvojení identity vede daného jedince ke vstupování do různých svévolně utvořených uskupení. A tak se z pouhého „ty“ a „já“ stáváme „my“ a objevuje se místo pro odlišování mezi „námi“ a „jimi“. Problém nastává v době, kdy lidé k definování sebe samých potřebují nepřítele. Z psychologického hlediska se potřeba zachování identity objevuje již v rané adolescenci, kdy se příslušníci jiné skupiny stávají nepřítelem. Východiskem nutnosti demonstrovat nadřazenost hodnot dané skupiny nad jejich soupeři vede k vzájemnému soutěžení a následnému konfliktu.¹⁰

Za další příčinu vzniku náboženského fundamentalismu se považuje také slábnoucí vliv Západu a konec studené války. Staví se především proti relativismu, sobectví a konzumu, ve zkratce tedy odmítá „pozápadnění“. Rozmach technologií a vědy, který je se Západem úzce spjatý, však neodmítají a otevřeně přijímají to, co modernizace přinesla. Mimo jiné ono využívání technologií je možné pozorovat i u těch nejfundamentálnějších hnutí, která zvolila jako svůj komunikační kanál právě moderní technologii, jako je televize nebo internet. Vznik nových fundamentálních hnutí je projevem odmítavého postoje nezápádních společností

⁹Huntington, S., P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001., s. 102–105

¹⁰Huntington, S. P. *Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity*. V Praze: Rybka, 2005., s. 32–37

k Západu jakožto degenerované kultuře a vymezení se jeho vlivu.¹¹ V budoucnu tedy budou západní civilizace čelit kulturám, jejichž moc bude narůstat, ale jejichž hodnoty budou Západu rozporovat.¹²

Nešpor a Lužný upozorňují, že bychom se neměli nechat zmást kritickým postojem Západu, který se ze všech sil snaží ochránit své hodnoty a moc před nezápadními kulturami. Poptávka po nově vzniklých náboženských systémech se bez pochyby objevila i v západních civilizacích – jak již bylo řečeno úvodem, fundamentalismus na Západě vznikl, je tedy nepravděpodobné, že by se zde nenalézal i v současné době. Pro mladou generaci totiž poskytují hlubší pohled na současnou realitu. Ukázkovým příkladem, kterému se bude více věnovat druhá polovina práce, jsou Spojené státy americké. K velkému nárůstu fundamentalistických hnutí zde došlo z důvodu zmírnění přistěhovaleckých zákonů, což vedlo k zabydlení věřících a náboženských učitelů ze zemí jihovýchodní Asie.¹³

Tématu se dotkl také Mark Juergensmeyer, který se ve svém zkoumání náboženského násilí zaměřil nejen na Blízký východ, ale také na křesťanské militantní tendence na Západě. Neobvyklým shledává především to, že se náboženské války vedou i v těch nejmodernějších společnostech, ospravedlňovány křesťanskými principy. Proto také dodává, že představa neposkvrněného křesťanství je mylná a stejně jako islám, tak i ono má a mělo svou násilnou stránku.¹⁴

Za důležitý fakt, který s tématem souvisí považují také to, že náboženský fundamentalismus není totéž co tradicionalismus. Fundamentalismus se totiž soustřeďuje nejen na zdůrazňování pozitivních významů tradice, jako je tomu právě u tradicionalismu, ale zároveň se koncentruje na kritiku a vzdor vůči výdobytkům

¹¹Huntington, S. P. *Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity*. V Praze: Rybka, 2005., s. 108–110

¹²Barša, P. *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001., s. 60

¹³Nešpor, Z. R. a Lužný D. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007., s. 98–99

¹⁴Juergensmeyer, M. *Teror v mysli boží: globální vzestup náboženského násilí*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politika a náboženství., s. 39

modernizace a sekularizace. Zmíněná skutečnost souvisí s vyhraněným postojem vůči okolí těch fundamentalistů, kteří vyžadují přijetí určitých ortodoxních praktik, jež jsou expresivně popsány jak v koránu pro muslimy, tak v tóře pro židy.¹⁵

Odmítavý postoj zbytku společnosti k fundamentalistickým náboženským proudům plyne především z toho, že nejsou schopny diskuze a připuštění jiných pravd. Intolerance je jedním z mnoha charakteristických rysů, kterým se stoupenci fundamentalismu vyznačují. Dalším znakem pro jakékoli náboženské hnutí je zdůrazňování rozdílu mezi věřícími, kteří patří do skupiny nadřazených jedinců, a nevěřícími, tedy podřadnými skupinami.¹⁶ Vyznavači náboženského fundamentalismu se snaží přetvořit řád světa jako takového, což velmi často zahrnuje násilí. Důsledkem je časté zaměňování popsaných pojmů se slovy, jako je extremismus nebo terorismus, a proto jsou tyto výrazy komunikovány spíše s negativními konotacemi. Ovšem ne všechno násilí je fundamentalistické a zároveň každý fundamentalista není násilník. Náboženskému fundamentalismu je potřeba porozumět v rámci sociálních, ekonomických a politických kontextů, ve kterých vzniká.¹⁷ Nicméně naši společnost primárně znepokojují právě radikalizující se náboženská hnutí. Zpátečnický postoj k náboženským skupinám, idejím a praktikám vyplývá z důvodu jejich novosti, která vyvolává podezření.

Navzdory veškerým konfliktům, které fenomén přinesl, zároveň disponuje jedním společným cílem a tím je svobodně žít, pracovat a svým náboženským přesvědčením přispět k naplnění doktrinální vize. Podle S. P. Huntingtona je možné, aby vedle sebe žily dvě civilizace, ale jen za předpokladu, že se vyhnou univerzalismu a násilnému vnucování svých hodnot a způsobu života.¹⁸

¹⁵Mendel M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 54

¹⁶Huntington, S., P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001., s. 104

¹⁷Bruce, S. *Fundamentalism*. Cambridge: Polity Press, 2008., s. 7–8

¹⁸Mendel M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 50

1.1 Vymezení pojmů

Následující kapitola, jak už název napovídá, bude zaměřena na vysvětlení základních pojmů, které nás budou provázet nadále v celé práci. V oblasti terminologie bude mou snahou vymezit zejména pojmy fundamentalismus a fundamentalista. Kapitola je zaměřena jak na definování termínů z obecného hlediska, tak také na vysvětlení jejich významu v kontextu historie a současnosti.

Pojem fundamentalismus vychází z původního latinského slova fundamentum neboli základ, hlavní věc. Ke značnému zviditelnění pojmu došlo v letech 1910–1915 vydáním brožur *The Fundamentals: A Testimony of Truth* od A. C. Dixona a R. A. Torreyho.¹⁹ Za vznikem pojmu se skrývá mnoho různých autorů, především protestantských teologů, kteří v rámci těchto dvanácti svazků vyjádřili své postoje k pojmu fundamentalismu. Autoři se vyhraňovali především proti modernosti okolního světa. Hlavní teze spisů se týkaly především neomylnosti posvátného textu Starého i Nového zákona jako doslovného výrazu Boží pravdy.²⁰ A. E. Mcgrath ve své knize *Dějiny křesťanství – úvod* popisuje, že výraz „fundamentalismus“, který původně označoval hnutí v severoamerickém protestanském křesťanství, nevyjadřoval pojmy jako zpátečnictví, extremismus ani anti-intelektualismus, s nimiž je v rámci muslimských a židovských hnutí v současné době spojován. Fundamentalismus se ale velmi rychle stal reakčním hnutím, které brání své charakteristické přesvědčení proti nevěřící kultuře.²¹

Širokou veřejností se označení fundamentalismus začalo využívat po nechvalně známém tzv. opičím procesu vedeném proti Johnu Thomasu Scopesovi. Křesťanské církve ve Spojených státech amerických radikálně zakazovaly vyučování Darwinovy evoluční teorie. Prostřednictvím přijatých zákonů zakázaly jakékoli teorie o vývoji druhů, které popírají líčení Božího stvoření člověka. Scopes, jenž vyučoval biologii na střední škole ve státě Tennessee, ve svých

¹⁹Schirmacher T. *Fundamentalismus jako militantní pravdivostní nárok: když se náboženství stane nebezpečným*. Praha: Návrat domů, [2019]., s. 7

²⁰Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 95–96

²¹Mcgrath, A. E. *Dějiny křesťanství - úvod*. Praha: Volvox Globator, 2014. Diagramma., s. 468–469

hodinách tzv. Butlerův zákon porušil a byl zažalován.²² Formálně skončil proces pro Scopese prohrou. Ve skutečnosti se však stal morálním vítězem, kterého mnoho amerických občanů uznávalo. Scopesův proces a události tomu podobné vedly k tomu, že fundamentalismus začal být jak náboženským hnutím, tak kulturním stereotypem. Můžeme tedy vidět určité změny, ke kterým ve Spojených státech amerických docházelo. Skutečná role náboženství začala být vnímána spíše deklarativně a americká společnost se stala více sekulární.

Obecně se fundamentalismus snaží o konstantnost dogmat a nepřipouští žádný jiný výklad. Jeho charakteristickým rysem je trvání na původních zvycích, rituálech a především na původním právu. Fenomén vznikl jako reakce na modernismus a liberalismus. Počátkem 20. století označoval termín fundamentalismus hnutí, které vedlo boj proti pokrokovým změnám v protestantských církvích. Základem fundamentalismu je tvrzení, že zdroje jejich myšlenek jsou úplné a zcela bez chyb a není potřeba žádného doplnění.²³ Fundamentalismus je mimo jiné formován ze střetu nevolnictví a svobody, neboť ideologie otroctví nemůže strpět svobodného jedince v řadách svých, tím spíše kdekoli jinde.

Je ale podstatné si uvědomit jednu věc. Vyznavači fundamentalismu se nechtějí vrátit zpět ke společností lovecko-sběračským a žít bez jakékoli vázanosti na moderní svět. Vymoženosti moderní doby si chtějí zanechat, ale odmítají přijmout hodnoty západní moderny. Jako příklad pro demonstraci problematiky by nám mohla posloužit čínská kultura, která vykazuje velkou míru inovativnosti a přinesla spoustu výdobytků moderní doby. Jednou z hodnot, kterou si ale silně brání a chce si oproti individualisticky orientovanému Západu ponechat, je vztah jednotlivce k celku, tedy že zájem společnosti staví vždy před zájmy individuální.

²²Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 95

²³Bruce, S. *Fundamentalism*. Cambridge: Polity Press, 2008., s. 9, 12

Fundamentalismus má mnoho stoupenců, pro něž používáme pojem fundamentalisté. Termín pojmenovává člověka, který se vyznačuje aktivním upevňováním vřelého vztahu s Bohem a angažovaným postojem ke komunitě ve věcech veřejného života. Fundamentalista interpretuje sám sebe jako vyvoleného k plnění Božího záměru a usiluje o zdokonalování ideálního stavu společnosti tak, aby odpovídala Boží představě.²⁴ „Označení za fundamentalistu dnes znamená de facto kriminalizaci, stigmatizaci, vyloučení a v podstatě demonizaci.“²⁵ Nejčastěji bývají vyznačováni fundamentalistických hnutí moderně orientovaná seskupení mladých lidí. Fundamentalisté jsou mnohdy produkty procesu modernizace, která, jak následující kapitoly ukáží, má na celou problematiku fundamentalismu značný vliv.

Pro účely práce je nejdůležitější fundamentalismus židovský, křesťanský a islámský, proto budou představeny v následujících kapitolách.

1.2 Monoteismus jako východisko náboženského fundamentalismu

V následující kapitole se pokusím v kontextu zkoumaného fenoménu vymezit pojem monoteismus, jelikož náboženský fundamentalismus má velké zastoupení právě v náboženských systémech vyznačujících se vírou v jediného Boha.

Judaismus, křesťanství a islám, jsou tři biblická náboženství, která budou v práci představena a jejichž společným znakem je monoteistické vyznání víry. Navzdory nemalým protikladům, mají i spoustu společných tradic a hodnot, které je vzájemně spojují a vytvářejí tak složitou síť vztahů. Koncept jednoho svrchovaného Boha dělá z judaismu, křesťanství a islámu náboženství „jedné rodiny.“ Současně tyto společné ideové nároky způsobují to, že se jejich vztah projevuje tak konfliktně a konkurenčně. Největším takovým nárokem je nárok na jedinnost.

²⁴Mendel M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 18

²⁵Schirmacher, T. *Fundamentalismus jako militantní pravdivostní nárok: když se náboženství stane nebezpečným*. Návrat domů., s. 32

Z čeho ale ve skutečnosti vychází ona nesnášenlivost, která celý monoteismus provází? Vysvětlení je možné nalézt v rozporu mezi monismem a dualismem. Monismus označuje náboženství, která vycházejí z jednoho principu, jedné substance. Na druhé straně dualismus je pojem, který označuje dvojitost. Například dualismus náboženství a vědy, těla a duše a tak dále. Monoteismus a náboženství z něj vycházející jsou svým zaměřením dualistická, ale jejich touhy směřují k tomu být náboženstvími monistickými. Tím se dostáváme k odpovědi na naši otázku. Proto, aby náboženství překonalo nadřazené dualistické uspořádání, muselo zaujmout jisté postoje a uchýlilo se k takzvanému monomýtu. Monomýtus je univerzální pojetí celokulturního myšlení, mimo nějž již nelze nic jiného akceptovat.²⁶

Empiricky se monoteistická forma zbožnosti začala zkoumat především v devatenáctém a 1. polovině dvacátého století prostřednictvím evolucionismu jako jednoho z prvních klasických modelů zabývajících se vývojem náboženských systémů. Bádání o vzniku monoteismu se však ukázalo jako velmi problematické. Při studování různých podob víry a jejich transformací je totiž důležité brát v úvahu vývoj lidského myšlení, kulturní formy a přírodní podmínky. Religionista Raffaele Pettazzoni v jednom ze svých výzkumů zjistil, že představa jediného boha je obvykle spojována s ideou boží vševědounosti a ideou nebe. Současně se o zkoumání původu monoteismu snažil také Wilhelm Schmidt, který se ve většině svých prací snažil vědecky podložit teorii, podle níž se víra v jednoho boha objevuje již u předpísemných národů a náboženství tedy pochází z prvotního monoteismu. Dokázat tuto teorii se ale Schmidtovi nepodařilo. Sociologie náboženství ve svém zkoumání ukazuje na souvislost mezi přechodem od polyteistických forem zbožnosti k monoteismu a tím, jak se utvářely centralizované formy vlády.²⁷

Stát Izrael, ve kterém se formovala Abrahámovská náboženství, nebyl vždy monoteistický. Před koncepcí výlučné víry v jednoho boha byla i ve starém Izraeli

²⁶Horyna, B. a Pavlincová H., ed. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003., s. 30, 32

²⁷Waardenburg, J. *Bohové zblízka: systematický úvod do religionistiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1997., s. 71

polyteistická náboženství, která se vyznačovala božskou pluriformitou.²⁸ Kdy se z polyteistické společnosti stala společnost výlučně monoteistická, nelze přesně určit. Je možné však použít teorii Jana Assmanna, který vychází ze dvou forem monoteismu a považuje je za předpoklad vzniku víry v jednoho boha. Na jedné straně vidí monoteismus politický, který se vyskytuje pouze v Izraeli, a říká: „*všechny národy mohou mít své bohy, avšak „my“, tj. vlastní, do sebe se uzavírající společenství, máme jediného Boha.*“²⁹ Naproti němu staví kosmologický monoteismus, který se snaží najít v jsoucím jednotu a usiluje o jedinečnost a jednotnost v otázce prázakladu a prapříčiny světa. Kosmologický monoteismus se objevil mimo jiné v náboženství Mezopotámie, Egypta a Řecka. Podle této teorie lze odvodit onu exkluzivitu, kterou si snaží přisvojit islám, judaismus i křesťanství a která pramení z vyhraněné političnosti monoteismu. Avšak pokud by se z politického monoteismu nestala ortodoxie, tedy nezvratná víra ve správnost nauky, pak bychom s největší pravděpodobností nebyli svědky takové změny světa, která v oblasti náboženství nastala.³⁰

1.3 Proces modernizace a přístupy různých autorů k problematice

Proces modernizace a s ním související sekularizace jsou pojmy, které ke zkoumanému tématu neodmyslitelně patří a považují za důležité si je v kontextu vzniku fundamentalistických hnutí nastínit. Zároveň se kapitola dotkne koncepcí dvou amerických politologů a jejich názoru na budoucí civilizační dějiny. Společnost, jak ji známe dnes, prošla dlouhým a komplikovaným dějinným vývojem, který ji v mnoha aspektech ovlivnil, a ani náboženství se jistě změně neubránílo. V současné době se však opět začíná hlásit o slovo. Jakým způsobem, ukáže následující kapitola.

Modernizace je proces pokroku a přechodu od lokálních společenství ke státům koordinované společnosti, ve které všechno místní ztrácí svůj význam, a tím

²⁸Waardenburg, J. *Bohové zblízka: systematický úvod do religionistiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1997., s. 15–17

²⁹Horyna, B. a Pavlincová H., ed. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003., s. 19

³⁰Tamtéž, s. 19–20

pádem i náboženství přichází o své postavení. Ve světle inovace technologických postupů a lepší občanské vybavenosti je akceptována pozitivně, v kontextu náboženství již tolik kladných ohlasů nepřinesla.

Modernizace začala v 18. století a její podstata spočívá v urbanizaci, industrializaci, zvyšující se vzdělanosti, gramotnosti a mimo jiné také bohatství a společenské mobilitě. Fukuyama proces popsal následovně: „Technologie a racionální organizace práce připravují podmínky pro industrializaci, která zase plodí takové společenské fenomény jako urbanizaci, byrokratizaci, zánik rozvětvených rodin a rostoucí úroveň vzdělanosti.“³¹ Lidé prostřednictvím modernizace získali možnost do jisté míry přetvářet a kontrolovat své okolí. Nastalá změna se týkala také kultury, hodnot a postojů, které byly v tradičních společnostech diametrálně odlišné. Moderní společnosti jsou založené na průmyslu, tudíž nejsou tak závislé na přírodním klimatu, jako tomu bylo u společností tradičních, jejichž základ spočíval v zemědělství. Přeměna neměla vliv jen na infrastrukturu, ale také na společenské uspořádání. Jelikož průmysl není závislý na zeměpisné poloze a přírodním prostředím s ní souvisejícím, snížil se výskyt centralizovaných a byrokratických politických autorit. Rozmach moderních technologií a vědy souvisí také se sekularizací, která proces modernizace doprovází a je nevyhnutelná. Jmenované dva prvky se vzájemně ovlivňují, čím více modernizovaná společnost, tím více sekularizovaná a opačně. Veškeré oblasti, které byly v předmoderní společnosti pod vlivem náboženství, jsou ve společnosti moderní řízeny praktickými a rozumovými normami.³² Důsledkem procesů je návrat některých společností ke kořenům v oblasti víry, která jim poskytuje odpovědi a jistotu v neustále se měnícím světě.

Za důležité považuji ještě zmínit, že sekulární stát a jeho vláda se snaží o vymezení nového vztahu mezi náboženstvím a veřejnou sférou. Náboženství by podle jeho zástupců mělo zůstat soukromou záležitostí každého jednotlivce. Již osvícenská moderna v 18. století naznačila směr, kterým se náboženství bude ubírat, a to zrušení institucionální autority církve, odstranění náboženské kontroly

³¹Fukuyama F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, s. 102

³²Nešpor, Z. R. a Lužný D. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál., s. 81

nad společnostmi a uvolnění ideologických požadavků náboženství. Znehodnocení náboženství v oblasti sociální totožnosti společnosti znamenalo nástup vědeckého uvažování a mravní nároky světsky orientované společenské smlouvy. Vývoj odstartoval rozsáhlou kritiku světové postosvícenské sekulární kultury a politiky, která měla za úkol relegitimizaci náboženství. Jinými slovy veřejné uznání legitimacy náboženských světonázorů.³³

Sociolog Émile Durkheim, který přerod tradiční společnosti ve společnost moderní aktivně sledoval, byl přesvědčen, že náboženství je zdrojem všech projevů kolektivní aktivity. Jinými slovy, že právo, politika, morálka anebo také věda byly původně aktivitami náboženskými. Náboženství v tradiční společnosti tedy legitimizovalo sociální řád. Ve svém díle *O dělbě společenské práce* uvedl do souvislostí vztah mezi dělbou práce a funkcí náboženství. Durkheim tvrdí, že právě dělba práce je to, co vede společnosti k vyšší sociální diferenciaci a současně také ke změně povahy sociální solidarity. Společnost se posouvá od vědomí kolektivního, ve kterém vše, co je sociální, je náboženské, k vědomí individuálnímu. Mění se místo jedince ve společnosti a vazby, které ho k ní pojí. Činnosti se v důsledku dělby práce specializují, mizí homogenita jednotlivců a do čela se dostává individualita každého člena společnosti a jejich svobodná vůle. Důsledkem působení těchto faktorů dochází k oslabení významu tradice. Víra v totemické síly je překonanou záležitostí a podle Durkheima ji nahradil kult individua, monoteismus a univerzalismus.³⁴

Podobně přerod společnosti definuje i B. Wilson. Podle něj byla tradiční společnost protkána symbolismem a bylo to právě náboženství, které legitimizovalo způsob života. Onen obrat k moderní společnosti podle Wilsona znamenal, že duchovní instituce ztratily svou sociální důležitost.³⁵ Wilson definuje pojem sekularizace jako proces, ve kterém náboženské instituce ztrácejí svůj sociální význam. Konkrétněji pro Wilsona proces znamená úbytek náboženských

³³Juergensmeyer, M. *Teror v mysli boží: globální vzestup náboženského násilí*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politika a náboženství., s. 283–288

³⁴Lužný, D. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 36–37

³⁵Nešpor, Z. R. a Lužný D. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, s. 80

subjektů a posun od náboženského řízení společnosti ke společnosti světsky kontrolované. Sekularizace odkazuje na přesun aktivit, moci a manifestních a latentních funkcí od institucí, které fungují podle nadpřirozeného referenčního rámce směrem k institucím fungujícím na bázi empirických, rozumových a pragmatických kritérií.³⁶ Přesun podle něj reprezentuje ústup od komunitního uspořádání, které je jádrem všeho tradičního k organizaci založené na bázi vnitřně strukturovaného systému, a dochází tak ke slábnutí role náboženství.³⁷ Sám Wilson si je však vědom problematičnosti, se kterou se pojem sekularizace potýká. Náboženské vědomí je jen stěží nahraditelné empirickou, racionální a instrumentální orientací světa.³⁸ Jako každá změna, má i nástup modernity své negativní dopady na společnost. Existenční krize pramenící z modernizace jsou jedním z důvodů, proč se jedinec k náboženství jako takovému uchyluje a proč vznikají reálná fundamentalistická hnutí.

Paralelně s Wilsonem přicházejí se svou sekularizační teorií také Peter L. Berger a Thomas Luckmann. Podle zmíněných autorů je nejcharakterističtější rysem moderních společností pluralismus, což znamená, že náboženství již není tím jediným systémem, který poskytoval legitimní výklad světa. Každý člen takovéto společnosti má svobodnou volbu v širokém poli světonázorů. Transformace k pluralistické společnosti pak vedla různé náboženské směry ke změně přístupu v oslovování svých „zákazníků“. Potřeba adaptovat se vykrystalizovala pojmy jako standardizace, tedy snaha nabídnout náboženský subjekt, který by poskytl více sekulárně orientovaný výklad náboženských narativů, a marginální diferenciaci, která by měla svým klientům poskytovat pocit jedinečnosti jejich „koupi“.

Především podle T. Luckmanna je na místě mluvit spíše o náboženské transformaci, ve které se charakter náboženství proměňuje v závislosti na společenských změnách nežli o naprosté sekularizaci moderní společnosti.³⁹

³⁶Lužný, D. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, s. 64–65.

³⁷Vído, R. *Konec velkého vyprávění?: sekularizace v sociologické perspektivě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011., s. 74

³⁸Václavík, D. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, s. 34

³⁹Vído, R. *Konec velkého vyprávění?: sekularizace v sociologické perspektivě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011., s. 91–94

Podobně se k problematice staví také Talcott Parsons, který odmítá tezi o úpadku náboženství v moderních industriálních společnostech. Jeho kritika směřuje především na roli náboženství v americké společnosti. Podle něj se nejedná o sekularizaci v jejím základním významu, ale spíše o reinstitucionalizaci vztahu mezi náboženstvím a společností.⁴⁰

Pro hlubší pochopení tématu by bylo vhodné zdůraznit ještě pár významných událostí a perspektivy různých autorů. Důležitým momentem, který ovlivnil současné dějiny a napomohl ke vzniku fenoménu fundamentalismu byl zánik sovětského socialismu, který na přelomu 80. a 90. let vytvořil mocenské a ideologické vakuum. Vzniklé situaci se začal jako první věnovat již zmíněný Francis Fukuyama, který ve své knize *Konec dějin a poslední člověk* zformuloval myšlenku o konci historie. Fukuyama vnímal nastalou historickou chvíli jako začátek liberálně – demokratické společnosti, která bude založená na principech svobodného podnikání, rovných právech a demokracii. Svou tezi měl postavenou na stejném principu, jenž byl popsán v předešlém odstavci, a to, že Západ chápe své dějiny jako dějiny univerzálního lidství. Měl tedy nastat konec ideologického vývoje lidstva a západní liberální demokracie se měla stát finální formou politického uspořádání.⁴¹ Homogenní a univerzální stát stojí na dvou základních pilířích a těmi podle Fukuyamy jsou ekonomika a uznání jakožto rozhodující hybatelé dějin. Ve svém díle čerpá například z Hegela a jeho díla *Fenomenologie ducha*. Fukuyama oživuje Hegelovo pojetí liberalismu, který je vykládán jako snaha o uznání založená na univerzálním základě, tedy že je každá osoba uznána všemi ostatními za svobodnou a nezávislou bytost. Využívá také Hegelova pojetí dynamiky sebe-vědomí a říká, že stát musí být zároveň homogenní, aby odstranil rozdíl mezi pány a raby, a vytvořil tak beztřídní společnost.⁴² „Na konci dějin už liberální demokracii nezbývají žádní vážní ideologičtí konkurenti.“⁴³ Jak je patrné,

⁴⁰Vido, R. *Konec velkého vyprávění?: sekularizace v sociologické perspektivě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011., s. 138–143

⁴¹Barša, P. *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Politologická řada, s. 52–53.

⁴²Fukuyama F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, s. 199–200.

⁴³Tamtéž, s. 210.

konec dějin v pojetí Francise Fukuyamy není chápán nijak katastrofálně. Jedná se spíše o velmi optimistickou, pro některé autory možná až utopickou, vizi.

Fukuyama ale nebyl jediný, kdo na přelomu 80. a 90. let zformuloval významné ideově – politické události. Druhou zásadní postavou, jež zareagovala na nově vzniklou situaci po pádu sovětské říše a vzestupu islámské civilizace se stal americký politolog Samuel P. Huntington, který na rozdíl od Fukuyamy tuto událost nechápe jako konec dějin, ale jako neodvratný civilizační konflikt. Tezi podrobně rozvedl ve své knize, jejíž podstatou má být transformace od střetu univerzalistických ideologií právě ke střetu civilizací. Huntington má o poznání pesimističtější pohled, co se týče předpovědi budoucích dějin. Po konci studené války rozdělil svět na osm civilizací. Těmi jsou civilizace japonská, pravoslavná, islámská, čínská, hinduistická, latinsko-americká, africká a západní.⁴⁴ Zmíněný střet se podle Huntingtona bude týkat v první řadě civilizace islámské a západní. Snaha Západu prezentovat své hodnoty liberalismu a demokracie jako univerzální vyvolává negativní odezvy jiných kultur. Západ, v čele se Spojenými státy americkými, se od ostatních civilizací neliší způsobem vývoje, ale rozdílnými hodnotami a institucemi. Fenomény jako pluralismus, individualismus nebo křesťanství daly možnost Západu objevit modernitu a dosáhnout celosvětové expanze.⁴⁵ Pro ukázkou dopadů šířeného univerzalizmu však není nutné chodit daleko. Po pádu železné opony se civilizační hranice zviditelnily i v Evropě, kde se opět obnovuje rozdělení na západní křesťanství, ortodoxní křesťanství a islám. Dalším z argumentů, kterým Huntington podpírá svou tezi, je tvrzení, že hospodářská modernizace a sociální změny připravují lidi o tradiční místní identity a prázdná místa následně vyplňuje náboženství. V mnoha případech jsou to právě fundamentalistická hnutí, která posloužila jako nejlepší odpověď v mnoha částech světa.⁴⁶

⁴⁴Huntington, S. P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001, s. 294

⁴⁵Tamtéž, s. 380

⁴⁶Barša, P. *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Politologická řada, s. 56–58.

Jelikož první modernizovanou civilizací byl Západ, objevují se názory, že se stal zároveň univerzální světovou kulturou, ze které ostatní společnosti čerpají a přebírají podobné vzorce, co se týče například vzdělání, práce a třídních struktur.⁴⁷ Přesun od společnosti tradiční ke společnosti moderní úzce souvisí s pozápadněním a navzájem se oba procesy ovlivňují a podporují.

Expanze Západu bezesporu zapříčinila modernizaci nezápadních společností, které ji buď akceptovaly nebo odmítly přijmout. Odmítání procesu modernizace však nebylo možné z dlouhodobého hlediska udržet, a tak i společnosti, které se nejprve stavěly rezolutně proti a snažily se od Západu izolovat, byly později nuceny modernitu akceptovat. Řeč však není o přijetí modernizace jako takové, tedy západní a sekulární, ale o alternativě, která vyhovuje požadavkům náboženství. O takové alternativě, v níž budou nezápadní civilizace usilovat o moc, bohatství a technologie Západu, ale současně o zachování svých hodnot a institucí. Jinými slovy fundamentalismus pouze představuje odlišný typ moderny, ve kterém se původně protestanští teologové snaží vypořádat s něčím, co je označováno jako liberální teologie, tedy přiblížení křesťanství modernímu člověku. V liberální teologii je Ježíš považován spíše za morálního učitele. Předkládané hodnoty liberalismu se neslučují s hodnotami fundamentalistů, kteří na tuto situaci samozřejmě reagují. Snaha vymezit se hodnotovému systému se následně transformuje do vědeckého kreacionismu, jehož zářným příkladem byl již zmíněný Scopesův proces. Ten nám umožnil pochopit, jak fundamentalisté využívají alternativní vědecké přístupy k vysvětlení lidské evoluce. Fundamentalismus je tedy protikladem sekulárně osvícenské moderny a jejích hodnot. Nebylo by vhodné nechat se zmást zdáním, že se západní civilizace v hodnotách liberalismu, individualismu, demokracie a oddělení církve od státu prosazují proti zbývajícímu světu, který je jen slepě přijímá. Pokusy Západu o šíření svých ideologií spíše staví jedince s rozdílným kulturním zázemím do obranné pozice a obratu k vlastní tradici.

⁴⁷Huntington, S. P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001, s. 66–67.

Podle Huntingtona je konflikt mezi Západem a ostatním světem v budoucnu nevyhnutelný.⁴⁸

Shmuel N. Eisenstadt přichází s konceptem mnohočetných modernit, který se staví proti oběma výše zmíněným tezím o konci dějin a střetu civilizací. Myšlenka mnohočetných modernit předpokládá, že nejlepším způsobem, jak porozumět současnému světu a vysvětlit tak dějiny modernity, je vidět ji jako příběh neustálého vývoje a formování, konstituce a rekonstituce mnoha kulturních programů a vzorců. Jeho teorie se zakládá na myšlence, že proces modernizace a pozápadnění není totéž a bylo by iluzorní se domnívat, že západní civilizace je ta jediná autentická, ze které jsou všechny již zmíněné vzorce převzaty. Eisenstadt zároveň ale nepopírá, že z historického hlediska jsou západní společnosti v předstihu před ostatními.⁴⁹

I přesto, že se různé kultury snaží přizpůsobit si proces modernizace svým požadavkům, stále je možné pozorovat společnosti, ve kterých negativní postoj ke všemu modernímu přetrval. Takovým příkladem jsou velmi ortodoxní islámští fundamentalisté, kteří vyhazují televizory do řeky, zakazují nošení náramkových hodinek anebo odmítají spalovací motory. Nejpříjemnějším řešením modernizace pro nezápádní civilizace bylo její přijetí, avšak se zachováním hlavních hodnot a institucí domácí kultury.⁵⁰ V současné době existují jak společnosti moderní, tak tradiční. Obě zmíněné civilizace jsou každá na jiném, vzájemně nesrovnatelném stupni modernity, což způsobuje jejich štěpení, a s tím souvisí narůstající vznik fundamentalistických hnutí.

Z kapitoly věnující se modernizaci je tedy možné usuzovat, že společnost v jejich pozdních fázích přechází do stádia kulturního a náboženského obrození své vlastní kultury. Jedinec se během procesu modernizace dostává do krize identity, jejímž následkem jsou pocity odcizení, které ho vedou zpět k tradičním společenským vztahům. Modernizace ve svém vrcholném stadiu neznamená konec

⁴⁸Barša, P. *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Politologická řada., s. 59–60.

⁴⁹Eisenstadt, S. N. *Reflections on Multiple Modernities*. Leiden: Brill., s. 27.

⁵⁰Huntington, S. P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001, s.72, 74

plurality historických kultur, naopak je posiluje a zeslabuje moc Západu.⁵¹ Jinými slovy lze říct, že sama modernita má svůj fundamentalistický charakter. Otázkou zůstává, zda jsou všechny západní civilizace opravdu tak sekulární, jak se navenek jeví. Pozdější kapitoly týkající se rozmachu amerického evangelismu ukáží, že toto tvrzení není z praktického hlediska až tak pravdivé.

⁵¹Huntington, S. P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001, s. 76, 79

2 Fundamentalismus v abrahámovských náboženstvích

S ohledem na současný vývoj fundamentalistických hnutí a rozdělení světa na modernistický Západ a tradičně orientovaný Východ by se mohlo zdát, že tyto směry je možné nalézt jen v prostředí radikálního islámu. Není tomu tak. Projevy náboženského pravdivostního nároku je možné pozorovat takřka ve všech světových náboženstvích. Způsoby islámského fundamentalismu jsou však v našem vnímání světa v popředí, jelikož se ukazují nejen na lokální úrovni, ale také v zemích, jako je například Čína, Rusko, Francie či USA.⁵²

Jak už bylo nastíněno v předchozích kapitolách, vzájemná nevraživost náboženských systémů vznikla mimo jiné politickým monoteismem, jenž svou rétorikou nabádá k nerespektování cizího a neznámého, snaží se o sebeprosazení a přesvědčení o znalosti jediné pravdy.⁵³ V následujících kapitolách se pokusím stručně poukázat na projevy náboženského fundamentalismu v rámci tzv. abrahámovských náboženství – judaismu, islámu a křesťanství. Záměrně se jim budu věnovat v uvedeném pořadí, jelikož na křesťanský fundamentalismus se poté zaměřím v celé druhé části práce.

2.1 Judaismus

Židé, stejně jako muslimové a křesťané, věří, že jsou vyvoleným národem, jehož úkolem je naplňování Božího záměru. Tím je náprava lidstva s cílem dosáhnout takové společnosti, v níž vládne spravedlnost, mír a univerzální pravda. Reforma se v judaismu projevuje volbou Boha, který si vybral izraelský lid, aby naplnil Jeho záměr. Hebrejský lid tak vstoupil do partnerského svazku s Bohem a byl obdařen svobodnou vůlí a mocí, díky kterým se stanou kreativními tvůrci světa jako sám Bůh.⁵⁴

⁵²Schirmmacher, T. *Fundamentalismus jako militantní pravdivostní nárok: když se náboženství stane nebezpečným*. Praha: Návrat domů., s. 19

⁵³Horyna, B. a Pavlincová H., ed. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003., s. 20

⁵⁴Mendel M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 14

Judaismus, na rozdíl od islámu, nedisponoval tak rychlým rozvojem. Jedním z důvodů jsou historické události, které měly vliv na předávání víry jiným etnikům, což se stalo pro hebrejský lid komplikovaným.⁵⁵ Na nepříznivý osud Židů měl v druhé polovině 19. století vliv vývoj v Evropě, kde došlo k nárůstu antisemitismu, který byl způsoben mimo jiné evropským nacionalismem a kapitalismem.⁵⁶ Objevila se spousta antižidovských kampaní, jejichž snahou bylo poukázat na Židy jako viníky všeho zlého. Reakcí na evropský antisemitismus byl vznik sionismu v roce 1897, jehož zakladatelem byl Theodor Herzl. Sionismu šlo především o získání území pro utlačovaný národ a zdůraznění základních pilířů židovské vírouky. Události, které nejvíce ovlivnily vývoj judaismu, jsou neodmyslitelně spojeny s druhou světovou válkou a konečným řešením židovské otázky. „*Holocaust znamenal pro židovstvo nejen obrovskou ztrátu na lidském potenciálu, ale i dramatický zásah do způsobu myšlení.*“⁵⁷ Důsledkem bylo hodnotové odcizení a ztráta důvěry v náboženské kulturní zázemí.

Ješajahu Leibowitz je však k otázce velkého pokračování Židovského národa skeptický. Podle něj se nachází již od začátku 19. století ve stavu pozvolného rozkladu a prognóza jeho budoucnosti zní tak, že se nakonec opravdu rozpadne. Šance na překonání procesu asimilace mají podle něj určitá ortodoxní uskupení. I přesto je ale nepokládá za velké pokračovatele židovských dějin.⁵⁸ Následující kapitola se bude některým uskupením zabývat v rámci fenoménu židovského fundamentalismu.

2.1.1 Fundamentalismus židovský

Židovské fundamentalistické tendence, usilující o ideologickou genezi hnutí za upevnění náboženství, se začínají hlásit o slovo především v průběhu šedesátých let a vrcholí v polovině let sedmdesátých, kdy dosáhnou organizačního

⁵⁵Mendel M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000, s. 29–30

⁵⁶Tamtéž, s. 19–20

⁵⁷Tamtéž, s. 21–22

⁵⁸Shashar, M. a Leibowitz J. *Hovory o Bohu a světě s Ješajahu Leibowitzem*. Praha: Sefer, 1996., s. 42–43

uskutečnění. V oblasti židovského fundamentalismu mluvíme především o dvou hnutích. Hnutí charedim, které do reálné politiky judaismu vstoupilo koncem šedesátých let, a později hnutí Guš emunim.

Historicky starší hnutí charedim je pojem, se kterým se setkáváme již ve Starém zákoně, kde se praví, že Bůh bude věnovat zvláštní pozornost jedincům kajícím a chudým duchem. Ti jsou označeni právě tímto termínem. charedim považují biblickou židovskou tradici jako jedinečný a nezpochybnitelný pramen legitimacy „lidu Izraele“ na „Zemi Izrael“. Návrat zpět k těm pravým hodnotám, náboženským rituálům a přísnému dodržování Halachy, to jsou nároky, které si klade „ultraortodoxní“ hnutí. Stoupenci hnutí se striktně řídí nařízeními tóry, dodržují rituální nařízení a chovají se v souladu se zákonem. Jako ultraortodoxní sektu by se však neoznačili. Považují se za společenství, které náležitě dodržuje to, co se patří a co by měli dodržovat všichni, kteří se za židy prohlašují.⁵⁹ Jinými slovy, základním východiskem charedim je respektování přikázání obsažených v posvátných textech a rozšiřování atributů, kterými se odlišují od nežidovské společnosti.⁶⁰ Gilles Kepel ve své knize *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět* popsal strategii jako tzv. rejudaizaci zdola, tedy vedení svých sympatizantů k rozchodu s okolní společností v oblasti každodenního života.

Radikálnější odnoží původního hnutí charedim se stalo již zmíněné Guš emunim, neboli Blok věrných. Proud lze označit jako ideologii náboženského sionismu, přičemž se považuje za jejího hlavního iniciátora.⁶¹ Vznik sionismu je pokládán za jeden z důležitých faktorů, který v posledním století výrazně ovlivnil vývoj judaismu, a tak je důležité se tu o něm pár slovy zmínit.

Sionismu šlo v první řadě o získání území pro utiskovaný národ a byl spíše sekulární ideologií. V době svého vzniku se ideologický proud soustředil především na nalezení řešení „židovské otázky“ přičemž jeho představitelé i nadále

⁵⁹ Shashar, M. a Leibowitz J. *Hovory o Bohu a světě s Ješajahu Leibowitzem*. Praha: Sefer, 1996., s. 47–52

⁶⁰ Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 147

⁶¹ Mendel, M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 48

zdůrazňovali základy židovských dogmat, jako byla například představa vyvolenosti nebo posvátnost Země Izrael.⁶² Hnutí Guš emunim se tedy v roce 1967 rozhodlo navždy zabrat území Izraele a navrátit Židy do jejich domovů v Jeruzalémě. Blok věrných je radikální náboženské hnutí zdůrazňující příležitost, kterou Bůh židům dal, a jak je důležité ji využít. „*Musí osídlit Zemi Izrael a vytvořit z ní integrální součást izraelského státu, jehož současnou sionistickou podobu vidí jako mezistupeň k nastolení izraelského království Božího řízeného halachou.*“⁶³ Strategii, skrze kterou chce hnutí dosáhnout svého konečného cíle, označuje Kepel naopak jako tzv. rejudaizaci shora. Prostřednictvím této strategie se hnutí snaží o převzetí moci, přičemž využívá násilných akcí a účasti v politice. Jako konkrétní projev rejudaizace shora uvádí Kepel anexi okupovaných území vyústěnou v přeměnu Izraele na stát řízený halachou.⁶⁴

Přestože hnutí Guš emunim vychází ze svého předchůdce, nemají oba proudy příliš mnoho společného. Zásadoví členové hnutí charedim zastávají nenávislný postoj vůči Státu Izrael, neuznávají jeho instituce a jsou politicky pasivní. Očekávají příchod Mesiáše a obrodu Izraele, přičemž hlavním hybatelem je Bůh, nikoliv světský režim nebo hnutí. Na druhé straně radikálové Guš emunim se aktivně věnují politické praxi a jsou připraveni bránit biblická území i za použití zbraní.⁶⁵

2.2 Islám

Islám je náboženstvím, jehož počet vyznavačů rapidně roste. Současný globalizovaný svět přispívá k tomu, že se islám stává stále více atraktivní v různých koutech naší země. Pojmy, které jsou v dnešní době nejvíce spojovány s tímto náboženstvím, jsou extremismus a terorismus. Nejen z tohoto důvodu jsem si vybrala k podrobnějšímu rozboru křesťanství, které z mého pohledu není takovým

⁶²Mendel, M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 21

⁶³Tamtéž, s. 48

⁶⁴Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 136

⁶⁵Mendel, M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 49-50

mediálním terčem, a přesto je v něm možné najít určité ortodoxní projevy, kterým by měla být věnovaná naše pozornost.

Kromě toho, že je islám určitou náboženskou vírou, je také právním a mravním systémem. Prvkem, který hraje pro muslimy velkou roli a zároveň představuje autoritu, ve kterou věří, je Korán. Ten je muslimy pokládán za autentické slovo Boží, jehož obsahem jsou však určité protichůdné myšlenky. Objevují se tak rozporuplné interpretace textů Koránu, které vedou k polarizaci islámského světa. Současná situace je taková, že je islám širokou veřejností vnímán jako krajně extremistické náboženství plné krvavých sporů a jsou důvodem, proč se ho lidé tak obávají. Je samozřejmé, že tak jako se objevují extremistická hnutí, stejně tak existují příznivci islámu, kteří žijí ve své víře, ale tolerují náboženské přesvědčení druhých.

Tématem práce však není rozbor islámské terminologie, uvádění základních údajů o daném náboženství, nebo dokonce zkoumání potenciální míry nebezpečí, kterou islám vykazuje. Mým zájmem je ukázat především to, jak se daný náboženský systém propojuje se sférami politickými, ekonomickými a sociálními, a vytváří tak pro své vyznavače svébytný program. Zde se vracím k teorii S. Huntingtona, který po pádu sovětského impéria nastínil budoucí vývoj postavený právě na vzestupu islámu, jenž se následně dostane do střetu se západní civilizací. Přivádí nás to tedy zpět k oné západní modernitě, která „stojí na osamostatnění tržní ekonomiky v pevném politickém rámci národního právního státu kontrolovaného pluralitním systémem zastupitelské demokracie.“⁶⁶ Jaký program tedy nabízí politický islám, jenž by mohl být alternativou vůči občansko-tržnímu konceptu? Základní myšlenkou je sjednocení ekonomiky, politiky a etiky do jednoho uspořádaného celku, jehož základem má být šarí'a formulovaná v Koránu a sunně. Suverénní vláda boží, rovnost a sjednocená umma. To jsou zásady, kterými chce islamismus nahradit současnou suverenitu vlády státu, kapitalistický trh a

⁶⁶Barša, P. *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Politologická řada., s. 72

roztříštěnou ummu do územních států.⁶⁷ Následující kapitola bude probírat islámský fundamentalismus a dotkne se i zmíněné politizace islámu.

2.2.1 Islámský fundamentalismus

Islámský fundamentalismus vznikl reakcí na evropskou expanzi a jeho snahou je, jak už základ slova napovídá, návrat k původním kořenům. V případě islámu je to tedy návrat ke Koránu a praxi proroka Muhammada bez jakýchkoli pozdějších interpretací v podání různých škol, které pokazily čistotu islámu, a způsobily tak jeho úpadek.⁶⁸ Islámský fundamentalismus je součástí obrození islámských myšlenek a zvyků, které proběhlo počátkem devadesátých let. Rozmach islámského fundamentalismu však probíhal již v sedmdesátých a osmdesátých letech. Jako reálná hrozba začal být euroamerickým světem vnímán po událostech, jako bylo například vítězství islámské revoluce v Íránu v roce 1979, násilné obsazení Velké mešity v Mekce skupinou islámských radikálů, to vše doprovázené atentáty, únosy letadel a dalšími teroristickými činy.⁶⁹

Jaké požadavky si tedy reislamizace klade a jakými způsoby se jí snaží fundamentalisté dosáhnout? Reforma idejí by se měla dotknout všech lidí, míst a povolání. Měla by být univerzální. Islamisté přisuzovali značnou roli zakládání škol k dosažení většího vlivu, jehož důsledkem byl vznik islámské „občanské společnosti“.⁷⁰ Již zmíněné obrození islámských myšlenek znamenalo expanzi nových stoupenců ve společnostech, kde se předtím žádní nevyskytovali. Islámský fundamentalismus poskytuje svým sympatizantům pomoc, jak se vypořádat s chaosem, který byl způsoben zavedením moderních společenských a politických modelů.⁷¹ S tím souvisí také fakt, že mezi vyznavače islámského fundamentalismu se řadí stále více mladých diplomovaných lidí, kteří absolvovali studia technického zaměření. V podstatě lze říci, že jsou modernizací odchováni a v modernizaci jako

⁶⁷Barša, P. *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Politologická řada., s. 73

⁶⁸Horyna, B. a Pavlincová H., ed. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003., s. 79

⁶⁹Kropáček, L. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1996., s. 22

⁷⁰Huntington, S. P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001, s. 121–123

⁷¹Tamtéž, s. 102–105

takové nevidí problém. Nebrání se vědě ani jejím výtvorům. Musí se však jednat o „jejich“ vědu, nikoli zkaženou, sekulární vědu, ke které je potřeba najít alternativu.

Do čela islámského fundamentalismu se začali pozvolna dostávat laici s vlastní interpretací sunnitského islámu, která zahrnuje požadavek na obnovení islámského práva šari'a. Hlavním představitelem proudu se stalo egyptské Muslimské bratrstvo, založené v roce 1928, jež se podporu mezi obyvatelstvem snažilo získat pomocí charitativní činnosti. Vůdce asociace, kazatel Hasan al-Banná, byl přesvědčený o mravní zkaženosti egyptských občanů, již si falešně vykládají a prožívají islámskou víru. Al-Banná byl utvrzen v tom, že rozpad islámské civilizace je nevyhnutelný, a rozhodl se jednat. Snažil se o reformu legislativy a politické moci. Formulace jeho myšlenek však nebyla příliš jasná, a tak docházelo k rozporuplnosti v oblasti výkladu jeho idejí.⁷²

Největší inspirací pro radikální islámské fundamentalisty se stal ideolog Sajjid Kutb, jehož hlavní myšlenkou bylo povstání věřících proti předislámské nevědomosti, ve které se právě společnost nacházela. „*Chceme-li jít dál, vymanit náš národ a naši pokřivenou duchovní tradici z pasti, kterou nám připravil nemilosrdný svět kapitálu, svět ateistického a sionistického bahna, musíme se proti tomuto spiknutí postavit hned teď.*“⁷³ Vláda však zásady islámské etiky a práva nepřijala podle Kutbových představ. V roce 1954 se asociace Muslimských bratrů pokusila o sebevražedný atentát na tehdejšího prezidenta Násira, který pro bratrstvo dopadl neúspěšně. Kutb byl uvězněn a poté v roce 1966 popraven.⁷⁴ Po jeho popravě se od islámského fundamentalismu v Egyptě odtrhnul menšinový extremistický proud, který se uchýlil k terorismu a tím se také dostává k většinové mylné představě o islámu jakožto teroristické organizaci. Pokud mluvíme o radikálním a extremistickém smýšlení, nazýváme ho pojmy jako džihádismus či

⁷²Mendel, M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s. 144–146

⁷³Tamtéž, s. 148

⁷⁴Tamtéž, s. 149

salafistický džihádismus. Za nejradikálnější proud islámského fundamentalismu je doposud považována organizace al Ká'ida v čele s Usámou Ibn Ládinem.⁷⁵

Závěrem kapitoly považuji za důležité ještě zmínit, jakým způsobem sami muslimové vnímají svou historii a že zde vládne kult minulosti. Rudolf Kučera jev vysvětluje jako přikrášlení dávné minulosti tak, aby mohla i nadále sloužit coby ideál. Každý muslim by se tedy měl snažit bojovat za čistotu víry bez ohledu na to, v jaké době a podmínkách žije.⁷⁶

2.3 Křesťanství

V nové kapitole se dostávám ke třetímu světovému náboženství, kterému se budu ve své práci věnovat nejvíce a budu jej podrobněji rozvíjet v dalších kapitolách. Křesťanství je pro Evropskou civilizaci nejbližším náboženským systémem. Je možné říct, že dějiny křesťanství jsou dějinami Evropy.

Křesťanství, stejně jako islám, zažívalo od roku 1980 velké náboženské obrození. V závislosti na tom začal u obou náboženských proudů narůstat počet věřících. Jejich počet ještě více vzrostl v posledních desetiletích dvacátého století, kdy se ke křesťanství ve velké míře uchýlila jižní Korea a Afrika. Možnost pro rychlé šíření křesťanství poskytují zejména rychle se modernizující společnosti a jak již bylo řečeno výše, stejné je to i v případě islámu. K západnímu křesťanství se k roku 2000 hlásilo téměř 30 procent lidí. Z hlediska sociologie převládá názor, že je nárůst křesťanství ovlivněn také přívalem přistěhovalců do velkých měst. Nyní již jejich citové, morální a sociální potřeby neuspokojí autorita Adama Smitha nebo Thomase Jeffersona, ale spíše postava Ježíše Krista.⁷⁷

⁷⁵Horyna, B. a Pavlincová H., ed. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003., s. 546

⁷⁶ Kučera, R. *Islám a politika: vznik a vývoj islamistické ideologie*. Ústí n. Labem : Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2017., s. 13

⁷⁷Huntington, S., P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001., s. 62-63

Jako jediné z původní Abrahámovské tradice nevznikalo křesťanství jako soudržná obec s politickým programem, jehož cílem by bylo naplňování Božího záměru, jako tomu bylo v případě islámu a judaismu. Křesťanství kladlo důraz spíše na správné učení oproti přesnému vykonávání tradic, které bylo charakteristické právě pro židovství. I přesto však jeho počátky jako reformního hnutí v judaismu nalézáme a prvními křesťany byli právě židovští konvertité.⁷⁸

S ohledem na zadané téma se budu zajímat především o současný vývoj křesťanského fundamentalismu. Následující kapitoly se zaměří především na velký vzmach křesťanství v Americe, k němuž se James Bryce výstižně vyjádřil jako k národnímu náboženství Američanů.⁷⁹

2.3.1 Křesťanský fundamentalismus

Pojem křesťanský fundamentalismus se poprvé objevuje v roce 1910 jako antimodernistické, antievolucionistické a antiliberální učení.⁸⁰ Vývoj křesťanského fundamentalismu však započal již v 18. století, kdy se v rámci protestantské církve začaly vyčleňovat různé náboženské směry. Mezi ně patří například adventisté, baptisté nebo metodisté, z nichž se následně utvořilo více podob křesťanských fundamentalistických hnutí. Velký důraz byl kladen na doslovné znění bible a víru v dogmata a zázraky.⁸¹

Charakteristickým rysem pro vyznavače křesťanského fundamentalismu je snaha o doslovný výklad Písma jako určitého archetypu věřícího a striktní dodržení jeho autenticity. Důležitá je nejen nezpochybnitelnost Písma, ale zároveň osobní prožitek víry.⁸²

Křesťanský fundamentalismus je velice obsáhlé téma, co se týče jeho vývoje, a především nejrozličnějších podob. Proto jsem se rozhodla podrobnější vhled do problematiky tohoto fenoménu uvést na příkladu křesťanského amerického

⁷⁸Mcgrath A. E. *Dějiny křesťanství – úvod*. Praha: Volvox Globator, 2014. Diagramma., s. 33

⁷⁹Huntington, S. P. *Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity*. V Praze: Rybka, 2005., s. 104

⁸⁰Horyna, B. a Pavlincová H., ed. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003., s. 297

⁸¹Mendel M. a Pospíšilová H. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000., s.

⁸²Mcgrath A. E. *Dějiny křesťanství – úvod*. Praha: Volvox Globator, 2014. Diagramma., s. 201–203

fundamentalismu. Pro americký způsob života je náboženství jeden z hlavních pilířů, který v tom či onom smyslu ovlivňuje americkou realitu. Osobně jsem se však v mediálním prostoru s tímto jevem nesetkala tak často, jako například s radikálním islámem. V následujících kapitolách se proto zaměřím pouze na Spojené státy a jejich religiozitu.

3 Současný křesťanský fundamentalismus v Americe

Obyvatele Spojených států amerických považovali sociolog Alexis de Tocqueville a Abraham Lincoln za křesťanský národ. Samotní američtí občané se takovému označení nebrání. I přes pochybnosti, kterými si americká křesťanská identita prošla v 80. a 90. letech, z pohledu tehdejších badatelů, zůstávají Američané stále aktivní v praktikování víry, především jsou oddaní křesťanským tradicím.⁸³ Ve 20. století se náboženská angažovanost Spojených států amerických začala v kázáních začala zaměřovat spíše na individuální hledání spásy prostřednictvím duchovního znovuzrození. To bylo často doprovázeno vizí tzv. milenarismu, tedy představou konce času a očekávaným příchodem Krista. Americké protestanské kostely, anglicky megachurches, samy sebe vidí jako duchovní ekvivalent nákupního centra. Člen takového sboru má možnost využít různých služeb, od léčení psychických problémů, trénování dechových cvičení až po poslech uklidňující hudby. Nové milénium tedy začíná nárůstem evangelického fundamentalismu a letničními denominacemi. Chování evangelikálních církví by se dalo charakterizovat jako tržní způsob jednání, zahrnující mnoho různých náboženských alternativ. Politické oživení historicky kontroverzní religiozity je podle Kevina Phillipse to, co vyžaduje naši pozornost.⁸⁴

Kořeny amerického křesťanského fundamentalismu jsou spojovány s obdobím po první světové válce, jenž způsobilo odchýlení od tradičních protestanských hodnot. Stejně jako u každého náboženského fundamentalismu se i ten křesťanský snažil o návrat k biblické pravověrnosti. James D. Hunter hovoří o fundamentalismu jako o ortodoxii v konfrontaci s moderností. Období vzniku fundamentalismu v americkém křesťanství prudce polarizovalo společnost na „nevěřící liberály“ a „reakcionářské fundamentalisty.“ Vzájemná tolerance zmíněných stran byla v nedohlednu.⁸⁵

⁸³Huntington, S. P. *Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity*. V Praze: Rybka, 2005., s. 104–105

⁸⁴Phillips K. *American Theocracy: The Peril and Politics of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century*. USA: Penguin Group, 2006., s. 100–101

⁸⁵Mcgrath A. E. *Dějiny křesťanství – úvod*. Praha: Volvox Globator, 2014. Diagramma., s. 468–470

Zprvu konzervativní protestanté zvolili strategii vymezení se hlavnímu proudu a utváření nových společenství mimo oficiální rámec. Později se strategie ukázala jako kontraproduktivní. Fundamentalismus potřeboval změnu, která by mu pomohla získat pozornost vzdělané veřejnosti a mohl se tak jednou pro vždy vymanit ze škatulky anti-intelektuálního hnutí. Změnu vyvolalo hnutí, které se znovu zapojovalo do hlavního proudu americké kultury. Tím byl evangelikalismus, v jejímž čele stáli William Franklin Graham a Carl F. H. Henry. Nepružnost a v některých ohledech i zaostalost fundamentalismu, způsobila, že se od něj představitelé začali čím dál více distancovat a vznik evangelikalismu je tak považován spíše za post – fundamentalistický jev.⁸⁶

Situaci po druhém Vatikánském koncilu, který probíhal od roku 1962 do roku 1965, označuje Gilles Kepel jako počátek rozvoje rechristianizačního hnutí a období boje proti pokroku a modernosti.⁸⁷ Křesťanství si prošlo vnitřním vývojem, který přinesl mnoho nových interpretací, sekt, církví a takzvaných „nových náboženství“. Stejně jako předešlé náboženské proudy reagovaly na sekularizující se společnost návratem ke kořenům své víry. Do zmíněných skupin spadají právě moderní křesťanské fundamentalistické směry, jejichž úmysly směřují k návratu na Sión, osídlení zaslíbené země a příchodu Mesiáše. Formulované cíle vychází ze základních tezí judaismu a následně sionismu. Proto není náhodou, že se hnutí obecně nazývá křesťanský sionismus.

3.1 Význam náboženství pro americkou společnost

Spojené státy americké byly od počátku značně ovlivněny náboženstvím a do dnes se řadí mezi nejreligióznější země světa. Z hlediska sociologie náboženství je to způsobeno souhrou více faktorů. Jedním z nich je například emigrační vlna po druhé světové válce, která do Spojených států přivedla značné množství evropských badatelů a ti zde začali uplatňovat svoji ideovou tradici. Nově formovaný svět byl místem náboženské svobody a plurality, ve kterém bylo ústavou zakázáno propojení státu s konkrétním náboženským směrem.⁸⁸ Proces oddělení státu od

⁸⁶Mcgrath A. E. *Dějiny křesťanství – úvod*. Praha: Volvox Globator, 2014. Diagramma., s. 493–495

⁸⁷Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 52

⁸⁸Nešpor, Z, R. a Lužný D. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007., s. 74–75

náboženství tedy nepřinesl jen onu kýženou svobodu vyznání, ale zároveň dal americkým občanům absolutní volnost sdružovat se do nejrozličnějších náboženských společenství, jež budou vyhovovat jejich požadavkům. Náboženský pluralismus tedy vedl ke vzniku různých denominací, náboženských hnutí a sekt, přičemž takřka všechny jsou různými verzemi protestantismu.

Zajímavé na procesu pluralismu náboženských tradic je jeho úzké spojení s procesem sekularizace, ač by se mohlo zdát, že si uvedené dva pojmy odporují. Vzájemné působení analyzoval Peter L. Berger, který ve svých publikacích uvádí, že pluralismus zpochybňuje výlučnost jednotlivých náboženství a každé z nich nahrazuje jen jednou z mnoha denominací, které spolu navzájem spolupracují. Spojeným státům americkým se však i přes mnohost náboženských směrů podařilo v oblasti religiozity zachovat silný zájem veřejnosti a sekularizační paradigma tak zůstává spíše evropskou záležitostí.⁸⁹

Migraci zcela přirozeně doprovází proces asimilace přistěhovalců do americké společnosti. Pak je možné hovořit o tzv. Americkém paradoxu, v němž na jedné straně stojí Američané, kteří církve doslova milují, na druhé straně ale stojí velké množství amerického náboženství, které se nezdá být zvláště náboženské. Odpověď na problém nachází Steve Bruce v sociálních funkcích, které pro migranty do USA náboženství představuje. Náboženské skupiny poskytly snadnější přechod od vlastní identity k nově získané americké identitě. Církev tedy byla jakousi podpůrnou skupinou, která nejen že sdílela stejné hodnoty, ale měla také kontakty v novém sociálním a kulturním prostředí. Následné založení svých náboženských komunit bylo nástrojem pro znovu potvrzení své kulturní integrity a pocitu vlastní hodnoty. Reakcí na to byla samozřejmě obrana kultury rodilých anglosaských protestantů, jež jsou především v jižních a středozápadních státech více připoutáni k tradičním protestanským náboženským formám. Velký příliv katolíků a židů a pokusy o sekularistické zřízení vyvolalo onu kulturní obranu. Kulturu, kterou se konzervativní protestanti ve Spojených státech snaží bránit, je kultura, kterou propagují jako ctnostnou a nezávislou na jakýchkoli historických

⁸⁹Nešpor, Z. R. a Lužný D. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007., s. 82–83

vazbách s konkrétní etnickou skupinou.⁹⁰ Řeč bude o křesťanské pravici, kterou více rozebere samostatná kapitola přímo jí věnovaná.

Skutečnost, že Spojené státy byly a nadále jsou velmi nábožensky založené, doložil Samuel Huntington výsledky z dotazníkového šetření. V roce 1999 z dotazníků vyšlo, že 86 procent dotázaných Američanů věří v Boha. Další průzkumy veřejného mínění pak probíhaly mezi roky 2002 a 2003, ve kterých se ukázalo, že v Boha věří 92 procent amerických občanů. Američtí občané jsou zároveň velmi aktivní, co se týče náboženské praxe. 63 až 66 procent z nich se označilo za členy chrámových nebo synagogálních kongregací a okolo 60 procent Američanů se modlí jednou nebo vícekrát denně. Uvedená čísla jsou kromě statistických údajů také ukázkou toho, jak velký význam hrají náboženské hodnoty v americké společnosti.⁹¹

3.2 Proměna americké náboženské scény od jejího počátku po současnost

Současná americká náboženská scéna je doslova přehlcena výše zmíněnými denominacemi, proto je důležité udělat stručnou sondu do amerických náboženských dějin. Již první osidlování Severní Ameriky bylo náboženstvím značně ovlivněno. Především je vhodné si připomenout, že po více než dvě staletí Američané definovali svou náboženskou identitu v opozici ke katolicismu. Za americkým antikatholicismem stály mimo jiné anglické dějiny sedmnáctého a osmnáctého století, v nichž byl katolicismus největším nepřítelem Anglie. V době, kdy se britská protestantská kultura dostala na území Spojených států, začala formovat křesťanskou zemi s protestanskými hodnotami.⁹²

Zásadní pro vývoj religiozity ve Spojených státech amerických byla v roce 1620 již druhá, avšak v kontextu osidlování Ameriky důležitější, kolonizační vlna. Do Nového světa dorazila skupina radikálních puritánů, které nyní známe pod označením „Otcí poutníci“. Založili osady Provincetown a Polymouth a jejich záměr byl jasný: provést reformu církve tak, aby správně reprezentovala její mravní čistotu, která i ze samotného latinského slova *purus* vychází. Důvody osídlení tedy

⁹⁰Bruce, S. *Conservative Protestant Politics*. New York: Oxford University Press, 1998., s. 18–24

⁹¹Huntington, S. P. *Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity*. V Praze: Rybka, 2005., s. 92–94

⁹²Huntington, S. P. *Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity*. V Praze: Rybka, 2005., s. 98–99

nebyly pouze ekonomické, jako tomu bylo u založení první stálé kolonie s názvem Jamestown v roce 1607. Osadníkům nových kolonií šlo především o nalezení svobody a autonomie jednotlivých církví.⁹³ Celé skupiny puritánů opouštěly rodnou Anglii, aby se usadily v Novém světě, jakožto v dokonalé Boží obci, kde uskuteční sen o biblickém městě na hoře. Náboženství bylo pro první generaci osadníků velmi důležité. Sloužilo mimo jiné také jako pojítka sousedských vztahů a poskytovalo duchovní rozměr kolonizačního procesu.⁹⁴

Svémi podpisy poté uzavřeli tzv. Mayflowerskou smlouvu, která představovala jakýsi pakt mezi nimi a Bohem. Vzniklé křesťanské obce se až do roku 1636 snažily o dokonalé prolnutí se státem. V již zmíněném roce ale dochází k první změně, se kterou přichází zakladatel kolonie na Rhode Islandu Roger Williams, a tou je přísné oddělení moci světské a duchovní.⁹⁵ Myšlenka odluky státu a církve byla mířena na oblast financování církve, která by neměla využívat veřejných peněz k náboženským účelům a také na oblast spásy, která by měla zůstat individuální záležitostí. Popsaná idea byla již v 17. století velmi vyspělá a je pro Američany důležitá dodnes.⁹⁶

Poměrně rozsáhlá náboženská diverzifikovanost a s ní spojená náboženská tolerance byla záležitostí takzvaných středních kolonií jako byly například Pensylvánie, New York nebo již zmíněný Rhode Island. Kromě puritánů se zde uchýlily ještě další skupiny velkého náboženského exodu, kterými byli němečtí luteráni, holandští kalvinisté, shakeři a židé. Co se týče kolonií jako Virginia, Karolína nebo Georgie, tedy Jižních kolonií, zde dominovala církev anglikánská a byly to oblasti více konzervativní. Některé zdejší náboženské skupiny se dokonce pasovaly do funkce „státních“ církví, což vedlo k jejich jednoznačné mocenské dominanci. Je možné konstatovat, že během první poloviny 18. století existovaly

⁹³Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 53–55

⁹⁴Raková, S. *Víra, rasa a etnicita v koloniální Americe*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Knižnice Dějin a současnosti., s. 30

⁹⁵Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 55, 57

⁹⁶O'Callaghan, D. B. *An illustrated history of the USA*. Harlow: Longman, 1990–2006., s. 18

na území Severní Ameriky evropské kolonie, které vykazovaly určitou míru plurality ve vztahu k náboženství.⁹⁷

Tím se dostávám k důležitému milníku pro následující vývoj americké náboženské scény, kterým bylo bezesporu první velké náboženské probuzení. Konec 18. a začátek 19. století se považuje za změnu, která je zásadní především pro současný vývoj amerického náboženství. Proces obrození nejen že upevnil demokratický aspekt tehdejšího náboženského života, ale především také dopomohl vzniku fenoménu, kterému se v této práci budu ještě dále věnovat, a tím je již zmíněný evangelikalismus.⁹⁸ Dochází k rozšíření masových venkovních kázání, která mnohdy upoutala až 20 000 lidí a do dnes se ve Spojených státech amerických těší velké oblibě.⁹⁹ „*Náboženská obroda změnila podstatu amerického křesťanství a byla příčinou změny v chápání vztahu mezi jednotlivci, církevní obcí a státem.*“¹⁰⁰ První náboženské probuzení bylo doprovázeno ekonomickou prosperitou a demografickým růstem. Spolu s růstem počtu přistěhovalců rostla také náboženská diverzita. I přes to, že byly některé skupiny v americké společnosti marginální, nebo se jednalo o jednotlivce odsouvané z ideologicko-teologických důvodů na okraj společnosti, se zvýšením počtu svých členů získávaly větší sebevědomí a dostávaly se do veřejného prostoru. Vznikl ideální prostor pro vytváření synkretických náboženských novotvarů.¹⁰¹

U počátků druhého velkého náboženského probuzení stáli především baptisté a metodisté, jejichž působení bylo z velké míry ovlivněno strachem z liberálního náboženského přístupu vzdělaných elit. Kazatelé kladli důraz na jedince, jenž má spásu ve svých rukou a může k ní dopomoci cestou dobročinnosti a uvědomělým obracením se k víře. Kázání bylo prováděno hromadně pod širým nebem, přičemž bylo cíleno zejména na emoce, ve snaze vzbudit zájem u co nejvíce účastníků. Charakteristické pro proměnu amerického náboženství byl vznik nových a ústup tradičních náboženských hnutí. Druhé velké probuzení přispělo k rozšíření

⁹⁷Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 58–62

⁹⁸Tamtéž, s. 65

⁹⁹Mcgrath, A. E. *Dějiny křesťanství - úvod*. Praha: Volvox Globator, 2014. Diagramma., s. 360

¹⁰⁰Tamtéž, s. 360

¹⁰¹Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 68–69

různých náboženských skupin, z nichž nejvýraznější byla Církev Ježíše Krista svatých posledních dní.¹⁰²

Americká fundamentalistická hnutí se nejprve formovala v rámci hlavních protestantských denominací. Postupně si však uvědomili, že většina protestantů se od své cesty neodkloní, a tak došlo k jejich oddělení a vytvoření svých vlastních fundamentalistických denominací. Nešlo však jen o reformu církve. Vzniklé organizace začaly stavět vysoké školy zaměřené na výuku Bible, nemocnice a založily své vlastní noviny. Fundamentalisté velmi rychle využili nových technologií k oslovení lidí, stojících v opozici vůči sociálním a politickým důsledkům modernity. Televizní i rozhlasové vysílání bylo převedeno do služeb Pána. Obecně by se dalo říci, že fundamentalismus oslovil především ty, kteří byli geograficky, kulturně a ekonomicky okrajováni. Naopak v městských průmyslově rozvinutějších částech Spojených států fundamentalismus zaostával.¹⁰³

Mravní vedení, které sekulární stát po skončení studené války poskytoval se dostávalo do stále větší krize, čímž ve Spojených státech došlo k vzestupu pravicových náboženských hnutí, která se odvolávala na nemravnost vládních úředníků. Jako příklad je možné uvést protiinterrupční skupiny Obráná akce nebo příslušníky hnutí křesťanská totožnost.

3.3 Významné proudy současného amerického křesťanského fundamentalismu

Spojené státy americké v 60. letech 20. století vytvářejí sociálně velmi dynamické prostředí, ve kterém graduje napětí nejen ve vztahu nových náboženských hnutí vůči sekulární společnosti, ale také k tradičním náboženským uskupením. Jedním z projevů náboženského života v USA byl vznik tzv. občanského náboženství, jehož autorem je Robert Bellah. Fenomén označoval alternativu vůči církevnímu náboženství. Jedná se o náboženskou dimenzi, která byla silně ovlivněna protestantským způsobem myšlení, vycházejícího z historických zkušeností obyvatel Spojených států.¹⁰⁴ Od poloviny sedmdesátých let můžeme vidět, jak se výrazně mění postavení amerických fundamentalistů v

¹⁰²Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 71–73

¹⁰³Bruce, S. *Conservative Protestant Politics*. New York: Oxford University Press, 1998., s. 146

¹⁰⁴Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 101–103

alternativním prostředí, které připomíná trh nezávislých drobných podnikatelů, kteří si navzájem konkurují. Všechna hnutí se však ztotožňují s biblickým poselstvím, které prezentuje Spojené státy jako nový Jeruzalém.¹⁰⁵

Začátkem 90. let 20. století se náboženský prostor začal ještě více zaplňovat a do prostředí veřejného života se dostávaly nejrůznější náboženské ideály, názory a organizace. Humanistické skupiny vývoj náboženství vnímaly jako velkou hrozbou sekulární společnosti. Avšak právě sekulární vedení americké společnosti bylo jedním z faktorů, který podpořil rozmach příznivců evangelického protestantismu. U významné části amerického obyvatelstva totiž sílily obavy z úpadku hodnot, morálky a ideálů americké, do té doby převážně sekulární, společnosti.¹⁰⁶

3.3.1 Nová křesťanská pravice

Koncem 60. a začátkem 70. let minulého století začali konzervativní aktivisté Richard Viguerie, Paul Weyrich a Howard Phillips plánovat a organizovat získávání finančních prostředků pro řadu nových konzervativních skupin. Mezi ně patří například Religious Roundtable, Christian Voice a v neposlední řadě také Moral Majority, které se bude více věnovat následující kapitola. Náboženská hnutí byla součástí tzv. Nové křesťanské pravice, která se jako nově vzniklý politický proud kriticky vymezovala vůči liberalismu a „rozkladu“ americké společnosti.¹⁰⁷ Od předchozích konzervativních skupin, se lišila tvrzením, že kromě ekonomických a politických témat existuje široká škála dalších otázek, na nichž se většina konzervativců shodla, avšak které nikdy nebyly použity jako základ pro organizované hnutí. Jejich hlavním okruhem témat byly otázky sociální a morální. Konzervativní hnutí Nové křesťanské pravice se zformovalo v roce 1980 nezávisle na hlavních politických stranách. Ve spojitosti s tím přesvědčili Viguerie, Weyrich a Phillips Jerryho Falwella, populárního baptistického kazatele z Virginie, aby vedl již zmíněnou organizaci Morální většina.¹⁰⁸ Jerry Falwell, spolu s Patem

¹⁰⁵Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 118–119

¹⁰⁶Huntington, S. P. *Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity*. V Praze: Rybka, 2005., s. 341

¹⁰⁷Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 131

¹⁰⁸Bruce, S. *Conservative Protestant Politics*. New York: Oxford University Press, 1998., s. 148

Robertsonem, zakladatelem úspěšné náboženské mediální společnosti Christian Broadcasting Network, se tak stali nejvýraznějšími osobnostmi Nové křesťanské pravice.¹⁰⁹

Křesťanské koalice Nové pravice se skládají z milionů Američanů, kteří jsou hluboce znepokojeni morálním úpadkem amerického národa a způsobem, jakým sekulární humanisté ničí tradiční rodinné a morální hodnoty. Cílem je snaha získat zastoupení v činnosti státních úřadů pro prosazování svého náboženství a nábožensky motivovaných společenských mravů. Nová křesťanská pravice je především proti potratům, přijetí homosexuality jako legitimního životního stylu a novele rovných práv pro ženy. Zasazuje se zejména o zachování tradiční rodiny, veřejnou modlitbu ve školách a v neposlední řadě také větší kontrolu nad obsahem učiva a výběrem učitelů, což by napomohlo k šíření kreacionismu jako legitimní alternativě evolucionismu jakožto popisu původu druhů. Kromě výše zmíněných čistě náboženských požadavků, usilují také o asertivní zahraniční politiku, neomezené právo na vlastnictví zbraní, snížení sociálních výdajů a celkové omezení centrální vlády.¹¹⁰ Křesťanská pravice, jak Kevin Phillips ve své knize *American Theocracy: The Peril and Politics of Radical Religion, Oil and Borrowed money in the 21st Century* poznamenal, se snaží mimo zmíněných cílů o minimalizaci pozornosti veřejnosti k jejímu vlivu a zákulisní síle.¹¹¹

Organizace nové křesťanské pravice měly určitou měrou zásluhu na výsledku prezidentských voleb v roce 1980. Jejich agenda byla namířena proti konkrétním kandidátům a jejich hlasování. Pokud některý z nich hlasoval pro potraty, rovná práva žen nebo proti modlitbám ve školách, pak byli liberální uchazeči na různých shromážděních líčeni jako antináboženští, protirodinní a protiameričtí. Velký úspěch křesťanské pravice je tedy spojován především se zvolením republikánského kandidáta Ronalda Reagana prezidentem Spojených států amerických v roce 1980, který otevřeně hlásal rétoriku hnutí. Po jeho zvolení

¹⁰⁹Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 133

¹¹⁰Bruce, S. *Conservative Protestant Politics*. New York: Oxford University Press, 1998., s. 153–154

¹¹¹Phillips, K. *American Theocracy: The Peril and Politics of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century*. USA: Penguin Group, 2006., s. 215

do prezidentského úřadu udělal pro podpoření otázek křesťanské pravice jen velmi málo. Došlo k tomu, že si hnutí nevedlo příliš dobře a bylo pro něj stále obtížnější získávat finanční prostředky.¹¹²

Ryze americký fenomén, který se objevil kontinuálně s výše zmíněnými organizacemi je tzv. teleevangelismus. Pojem označuje takovou formu náboženství, která kombinuje šíření křesťanství s televizním a rozhlasovým vysíláním. Prostřednictvím elektronických médií je uskutečňována misie a evangelizace. Podle zvoleného přístupu šíření vlastní nauky byly skupiny označovány jako elektronické církve.¹¹³ Nevidaně velký mediální prostor bylo možné ve Spojených státech amerických získat pro propagaci ideologického obsahu. Steve Bruce volnost sdělovacích prostředků demonstruje v protikladu k britskému vysílání, které je uzavřené a nikomu není umožněno si čas v přenosech koupit. Oproti tomu Spojené státy americké jsou zcela otevřené všem skupinám nebo kandidátům voleb, kteří následně mohou vysílání využívat k velmi ostrým urážkám svých oponentů. Pat Robertson se posunul ještě o kousek dál, když si založil vlastní vysílací stanici Christian Broadcasting Network. Podle Bruce je to jeden z klíčových strukturálních rysů, který podporuje aktivisty americké křesťanské pravice, což ve velké Británii chybí.¹¹⁴

3.3.1.1 Morální většina a její vliv na politické dění v Americe

V roce 1986 vzrostlo množství Američanů považující se za evangelikály o 10 % oproti výzkumu, který byl prováděn v roce 1978. Během těchto osmi let se tedy počet amerických občanů prohlašujících se za evangelikály zvedl na 33 % dospělého obyvatelstva, což je přibližně 58 milionů lidí. Vzestupu evangelismu se velmi rychle chytil Jerry Falwell, který v roce 1979 založil politicko-náboženské hnutí s názvem Morální většina, ve kterém se značně promítají jeho konzervativní politické názory.

¹¹²Bruce, S. *Conservative Protestant Politics*. New York: Oxford University Press, 1998., s. 150

¹¹³Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 128

¹¹⁴Bruce, S. *Conservative Protestant Politics*. New York: Oxford University Press, 1998., s. 160–161

Podle jeho slov bylo hlavním motivem hnutí zachránit americký národ od bezbožných mužů a žen, kteří přivedli Ameriku na okraj propasti.¹¹⁵

Ambice rechristianizovat Ameriku naplňuje Morální většina a jí podobná hnutí tím, že se snaží ovlivňovat politická rozhodnutí. Příznivci Morální většiny jsou přesvědčeni, že transformace politického řádu je v procesu rechristianizace nevyhnutelná. Změna má být učiněna prostřednictvím školy, jakožto spojujícího prvku mezi rodinou a občanskou společností. Interrupce, homosexualita, pornografie, humanismus a destrukce rodiny, to je podle akčního programu Jerryho Falwella pět hlavních problémů, s nimiž se musejí morální Američané vypořádat.¹¹⁶ Aby se i další body jejich programu staly součástí americké ústavy, jsou ze strany Morální většiny vyvíjeny nátlakové kampaně mířené na americké politiky, kteří mají následně přijmout zákony zamezující šíření těchto neduhů. Politické kampaně hnutí probíhaly prostřednictvím diskuzních pořadů organizovaných a vysílaných Falwellovými médii, kam byli zváni různí konzervativní politici a fundamentalističtí kazatelé. Mezi hosty se objevil také již zmiňovaný Ronald Reagan, který spolu s Falwellem apeloval na důležitost konzervativně-křesťanských hodnot v americké politice. Falwell se do prezidentských voleb v roce 1980 a následně v roce 1984 přímo zapojil a velmi aktivně podpořil právě Ronalda Reagana.¹¹⁷

Teze radikálních fundamentalistů tedy zaznívají v samotné kampani Ronalda Reagana, který se velmi otevřeně hlásí k teorii Božího stvoření, jež by měla být podle jeho vyjádření vyučována paralelně s Darwinovou teorií. Výchovnímu systému zbaveného etiky přisuzuje velký podíl na růstu kriminality a toxikomanie. Jeho zvolení do prezidentského úřadu si Morální většina a další fundamentalistická hnutí nové křesťanské pravice připisovala za svůj úspěch. Dalo by se říci, že v oblasti nárůstu počtu voličů evangelikálové tyto volby ovládli. Jejich volební účast vzrostla o skoro 16 %, zatímco účast ostatního obyvatelstva byla stejná nebo poklesla. Gilles

¹¹⁵Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 94–95

¹¹⁶Tamtéž, s. 104

¹¹⁷Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 131–132

Kepel hovoří o předvolební mobilizaci evangelikálů jako o ukazateli rostoucího vlivu stoupenců takzvané rechristianizace shora.¹¹⁸

Ronald Reagan však své voliče nijak nepotěšil, když po svém zvolení aktivně neprosazoval cíle Morální většiny. Popularita hnutí začala strmě klesat. Morální většina byla stále více izolována od politické sféry a po prezidentských volbách v roce 1988, které vyhrál George W. Bush, začali náboženští konzervativci sami sebe vnímat spíše jako menšinu. Se stejnými pocity se ale potýkali také liberální sekularisté, kteří si naopak připadali ohroženi netolerantními fundamentalisty. Právě v tomto období se začíná objevovat pojem „kulturní válka“, který poprvé použil James Davidson Hunter. Koncept kulturní války používá pro uchopení rozdílu mezi ortodoxním a progresivistickým pojetím morálky. První zmíněná strana se skládá z evangelikálních křesťanů, podporovaných tradicionalistickými katolíky a konzervativními židy. Naopak progresivisty tvoří různé mainlineové církve a sekulární organizace. Jedná se o dva nesmiřitelné tábory, u nichž dochází k ideologickému střetu, který je veden na náboženském, rasovém, etnickém i politickém poli rozdělující americkou společnost.¹¹⁹

¹¹⁸Kepel, G. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996., s. 106–107

¹¹⁹Václavík, D. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013., s. 111–115

4 Závěr

V bakalářské práci jsem se soustředila na současný náboženský fundamentalismus. Nejprve jsem považovala za důležité vymezit základní pojmy, které následně celou práci doprovázely. Dalším důležitým krokem bylo zamyšlení se nad monoteismem jako možným počátkem náboženského fundamentalismu. V první části práce považuji za významnou zejména kapitolu věnovanou modernizaci a sekularizaci. Pro pochopení celého fenoménu bylo klíčové porozumění procesu přechodu od společnosti tradiční ke společnosti moderní, se všemi klady, které přinesla, ale které pro náboženské fundamentalisty představovaly ohrožení jejich identity. Za velmi přínosné pro pochopení kapitoly, věnující se modernizaci, považuji nastudování Huntingtonovi teze, kterou bych v dnešní době označila za více než aktuální.

Následující část práce jsem věnovala představení nejrozšířenějších monoteistických světových náboženství a jejich fundamentalistickým hnutím. Nejprve jsem se věnovala historicky nejstaršímu z nich, tedy judaismu. V porovnání s islámem a křesťanstvím bylo vymezení judaismu a židovského fundamentalismu o poznání složitější. Komplikované to pro mne bylo zejména kvůli potřebným zdrojům, kterých jsem našla jen velmi málo. Za možnou příčinu považuji úpadek, kterým si židovský národ prošel. I přes to, že judaismus taktéž disponuje určitými hnutími s fundamentalistickými sklony, vyvstává otázka, zda dokáže v dlouhodobém hledisku zachovat výraznější pokračování židovského národa. Na druhé straně, v případě islámu, jsem zdrojů nacházela opravdu několik, což mimo jiné opětovně potvrzuje onu přitažlivost a všudypřítomnost rapidně rostoucího náboženského směru. Vývoj islámu a jeho postavení ve zbytku světa považuji za velmi zajímavé téma. Je důležité si uvědomit, že tendence růstu muslimské populace je stále vzestupná a podle mnohých průzkumů překoná v následujících padesáti letech v počtu věřících křesťanství. Proto je potřeba islám pochopit v širších souvislostech, než pouze v kontextu terorismu a násilí. Vzhledem k velkému množství již zpracovaných prací na téma islámského fundamentalismu jsem se rozhodla, více se mu nevěnovat a má pozornost směřovala k největšímu světovému náboženství – křesťanství.

Poslední část práce se zabývá současným křesťanským fundamentalismem ve Spojených státech amerických. Věnovat se konkrétněji fenoménu křesťanského fundamentalismu jsem se rozhodla z několika důvodů. Prvním z nich byla jistě vlastní touha dozvědět se o problematice více informací. Dalším impulsem bylo maximálně pochopit dění v sekulárním Západě. Právě onen relativní mediální klid, který ohledně amerických fundamentalistických církví panuje, mě přiměl k jejímu hlubšímu zkoumání. Největší pozornost jsem věnovala Nové křesťanské pravici a Morální většině Jerryho Falwella a snažila jsem se ukázat jejich úzké propojení s politikou Spojených států. V závěru poslední kapitoly jsem ještě zařadila pojem „kulturní válka“, který s celou problematikou velmi úzce souvisí a který je intenzivně diskutován napříč různými americkými odborníky.

Při studování odborné literatury a konzultacích s vedoucím práce jsem získala mnoho nových informací a podstatně jsem si rozšířila své vědomosti v oblasti náboženství a jeho projevů. Osvojit si problematiku náboženského fundamentalismu jsem si vybrala především z důvodu, že fenomén náboženství dokázal vždy upoutat mou pozornost a bylo zajímavé ho zkoumat z pozice ateistky. Proto považuji zpracování tématu současného náboženského fundamentalismu za pro mě velmi přínosné.

5 Seznam literatury

BARŠA, Pavel. *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. Politologická řada. ISBN 80-85959-96-8.

BRUCE, Steve. *Conservative Protestant Politics*. New York: Oxford University Press, 1998. ISBN 978-0198293927.

BRUCE, Steve. *Fundamentalism*. Cambridge: Polity Press, 2008. ISBN 978-0745640761.

EISENSTADT, Shmuel. *Reflections on Multiple Modernities: European, Chinese and Other Interpretations*. Leiden: Brill, 2002. ISBN 90-04-12797-6.

FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

HORYNA, Břetislav a Helena PAVLINCOVÁ, ed. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a rozš. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. ISBN 80-7182-165-9.

HUNTINGTON, Samuel P. *Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity*. V Praze: Rybka, 2005. ISBN 80-86182-87-8.

HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5.

JUERGENSMEYER, Mark. *Teror v mysli boží: globální vzestup náboženského násilí*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politika a náboženství. ISBN 978-80-7325-109-3.

KEPEL, Gilles. *Boží pomsta: křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno: Atlantis, 1996. ISBN 80-7108-120-5.

KROPÁČEK, Luboš. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-168-7.

KUČERA, Rudolf. *Islám a politika: vznik a vývoj islamistické ideologie*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2017. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. ISBN 9788075610638.

LEWIS, Bernard. *Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East*. 2nd. Chicago: Open Court, 2011. ISBN 978-0812692167.

LUŽNÝ, Dušan a David VÁCLAVÍK. Individualizace náboženství a identita: poznámky k současné sociologii náboženství. Praha: Malvern, 2010. ISBN 978-80-86702-69-8.

LUŽNÝ, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. Religionistika. ISBN 80-210-2224-8.

MCGRATH, Alister E. *Dějiny křesťanství - úvod*. Praha: Volvox Globator, 2014. Diagramma. ISBN 978-80-7511-081-7.

MENDEL, Miloš a Hana POSPÍŠILOVÁ. *Náboženství v boji o Palestinu: judaismus, islám a křesťanství jako ideologie etnického konfliktu*. Brno: Atlantis, 2000. ISBN 80-7108-189-2.

NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-251-5.

O'CALLAGHAN, D. B. *An illustrated history of the USA*. Harlow: Longman, 1990–2006. ISBN 0582749212.

PHILLIPS, Kevin. *American Theocracy: The Peril and Politics of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century*. New York: Viking Penguin, 2006. ISBN 0-670-03486-X.

RAKOVÁ, Svatava. *Víra, rasa a etnicita v koloniální Americe*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-687-7.

SHASHAR, Michael a Ješajahu LEIBOWITZ. *Hovory o Bohu a světě s Ješajahu Leibowitzem*. Praha: Sefer, 1996. Judaika. ISBN 80-85924-10-2.

SCHIRRMACHER, Thomas. *Fundamentalismus jako militantní pravdivostní nárok: když se náboženství stane nebezpečným*. Praha: Návrat domů, [2019]. ISBN 978-80-7255-423-2.

VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3.

VÁCLAVÍK, David. *Proměny americké religiozity*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6596-3.

VIDO, Roman. *Konec velkého vyprávění?: sekularizace v sociologické perspektivě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. Sociologická řada. ISBN 978-80-7325-266-3.

WAARDENBURG, Jacques. *Bohové zblízka: systematický úvod do religionistiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. Rubikon (Masarykova univerzita). ISBN 8021014458.